

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра економічної безпеки та фінансових розслідувань

ГАДЕВИЧ Олена Ігорівна

Управління економічною безпекою державного сектора економіки /
Management of economic security of the state sector of the economy

Спеціальність 073 – Менеджмент

Магістерська програма – Управління фінансово-економічною безпекою
Магістерська робота

Виконала студентка групи
МФЕБм-21
О.І. Гадевич

Науковий керівник:
к.е.н., доцент А.Б. Мокрицька

Магістерську роботу допущено

До захисту

« ___ » _____ 20_р.

Завідувач кафедри

_____ Н.Б. Москалюк

ТЕРНОПІЛЬ -2018

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні аспекти управління економічною безпекою підприємства в державному секторі економіки.....	8
1.1 Теоретичні підходи до визначення сутності державного сектору економіки	8
1.2 Сутність та складові економічної безпеки підприємства	18
1.3 Механізм забезпечення економічної безпеки підприємств державного сектору економіки.....	31
Висновки до розділу 1	41
Розділ 2. Забезпечення економічної безпеки підприємств державного сектору економіки України.....	43
2.1 Методи оцінки рівня економічної безпеки підприємств державного сектору економіки.....	43
2.2 Методика розрахунку рівня економічної безпеки підприємства за її складовими.....	53
2.3. Методичні підходи до обчислення інтегрального індексу забезпечення економічної безпеки підприємства.....	71
Висновки до розділу 2	74
Розділ 3. Проблеми удосконалення системи забезпечення економічної безпеки підприємств державного сектору в Україні.....	76
3.1. Послідовність виконання оцінки рівня економічної безпеки підприємства державного сектору економіки України	76
3.2. Напрямки покращання забезпечення системи економічної безпеки в Україні	82
Висновки до розділу 3	94
Висновки	95
Список використаних джерел.....	100

Додатки..... 113

ВСТУП

Актуальність дослідження. В сучасній українській дійсності підприємства вважають найважливішою проблемою забезпечення власної економічної безпеки на комплексній основі. Своїм витокам така проблема зобов'язана нерівномірному розвитку економічних і правових взаємовідносин в державі періоду незалежності. Нерівномірність розвитку пояснюється зміною ролі держави в організації управління та функціонування підприємствами державного сектору економіки, яких за часів СРСР було майже 100%, роль держави – домінуюча. Завданнями управлінського персоналу підприємств було тільки вірна реалізація вказівок, які надійшли згори.

Натомість, в умовах переходу до ринкової економіки, підприємства різних сфер, в тому числі й державного сектору економіки, залишилися без охорони держави в плані своєї прибуткової, організаційної й інституціональної ефективності. Дані питання переклалися з функцій економічної системи держави на проблеми суто підприємства, що обумовило появу ряду загроз для підприємства, про котрі раніш підприємство не знало.

В результаті перетворення системи державної влади в Україні, знищення всіх виявів планової економіки практично було знищено регулюванням галузями, що сприяло оптимізації галузевих й міжгалузевих відносин в економіці країні. Це спричинило те, що підприємства змушені виконувати всі функції знищені державним управлінням економіки. Зрозуміло, що психологія управління підприємствами, їх внутрішня організація виявилися не підготовленими виконувати нові функції, керівники не мали потрібного досвіду та механізмів управління, які дозволили б зважати на конкуренцію, нестабільність та непередбачуваність зовнішнього оточення та, врешті, реальну цілеспрямовану недоброзичливість окремих факторів зовнішнього оточення, а пізніше й органів державної влади.

Подібні проблеми, котрі раптово з'явилися, не мали еквівалентного варіанту розв'язання в науковій економічній літературі. В СРСР наукові

дослідження відносно управління були спрямовані, переважним чином, на технологічні площини операційної діяльності й на перспективи автоматизації процесів управління. Розвідки, які стосувалися б економічної поведінки підприємства як економічного фактору ринкової системи, були фрагментарними. Дослідження ж, які стосувались би захисту своїх економічних інтересів підприємства від «економічних противників», були поодинокими та не могли бути теоретичною основою організації й застосування захисних методів та прийомів в практиці роботи підприємств. Подібне становище спостерігалось до кінця 90-х років XX ст., наслідком чого стали досить важкі економічні наслідки для країни під час світової економічної кризи того періоду. Таким чином, можна говорити про те, що тільки у XXI ст. почалися масштабні й комплексні розвідки в сфері економічної безпеки підприємств.

Специфічною особливістю перехідної економіки стає зростаюча нестабільність економічних процесів. Для подібної економіки необхідні своєрідні методи й механізми, які дозволили б попереджати імовірні зміни й небезпеки зі сторони зовнішнього оточення: у ринковій, науково-технічній, економічній, соціальній та політичній галузях [1]. Це зумовлює якісний перехід від простіших ідей забезпечення й управління економічною безпекою підприємства до більш складної ідеї системи економічної безпеки підприємства (надалі СЕБП).

Проте сама по собі ідея системи економічної безпеки підприємства не може вирішити проблем практичної діяльності, потрібне змістовне заповнення подібної ідеї реальними підходами, методами, інструментами, механізмами тощо. Тобто потрібно формування сучасної методологічної бази організації й роботи системи економічної безпеки підприємства, без якої немислимо перетворити «статичний» погляд заповнення СЕБП (цілі, завдання, функції, критерії тощо) в «динамічний» – механізми організації й управління СЕБП, котрі мають певну методичну й інструментальну основу. Таке знання стосовно механізмів організації й управління СЕБП являється найменш дослідженим

питанням наукової ідеї СЕБП. Це спричинює збільшення наукового інтересу до розроблення й змістовного заповнення зазначених питань й зумовлює актуальність даної праці.

Розгляд теоретичної бази відносно теми дослідження розподіляється на дві частини, перша з яких досліджує поняття «механізм управління» і його сучасне трактування в науці теорії управління. Друга ж частина висвітлює особливості управління економічної безпекою підприємства, які впливають на створення й використання конкретних механізмів управління економічною безпекою.

Тоді як теоретичні основи управління економічною безпекою підприємств загалом, й підприємств державного сектору зокрема, то розвідки подібної тематики носять тільки частковий характер. Хоча потрібно зазначити, що на даний час є два більш-менш комплексні дослідження економічної безпеки підприємства як об'єкта управління: це дослідження О. М. Ляшенка та колективна монографія «Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки».

В монографії О. М. Ляшенка «Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства» [60] розкрито логіку, характер, принципи й обмеження керованості економічної безпеки підприємства, досліджено гармонізацію як основу для забезпечення результативності управління економічною безпекою підприємства й розроблено інструментарій оцінки подібної результативності.

Колективна монографія «Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки» [31] аналізує широкий діапазон злободених питань економічної й соціальної безпеки на всіх щаблях системи: держава – регіон – бізнес – особа, враховуючи досвід й специфіку країн СНД. Розглянуто найважливіші компоненти економічної безпеки (сировинно-ресурсні, енергетичні, фінансові, військово-економічні, технологічні, продовольчі, зовнішньоекономічні, криміналістичні) й окремі аспекти (фінансові, соціальні, демографічні, екологічні, інноваційні).

Проте й ці наукові праці проблем управління економічною безпекою підприємств державного сектора економіки висвітлюють лише в деяких моментах.

Саме тому *метою* роботи є дослідити управління економічною безпекою на підприємствах державного сектору економіки України.

Виходячи з мети, *завданнями* роботи є:

- визначити сутність державного сектору економіки;
- охарактеризувати поняття та складові економічної безпеки підприємства;
- розглянути механізм забезпечення економічної безпеки підприємств державного сектору економіки;
- дослідити методи оцінки та розрахунку рівня економічної безпеки підприємств державного сектору економіки;
- проаналізувати переваги та недоліки методики інтегральної оцінки рівня економічної безпеки підприємств державного сектору економіки України;
- виявити напрямки покращання забезпечення системи економічної безпеки в Україні.

Об'єктом дослідження є економічна безпека підприємств державного сектору економіки України, *предметом* – управління нею.

У роботі використано сукупність спеціальних методів та прийомів наукового дослідження, а саме методи теоретичного та емпіричного дослідження: метод системно-структурного аналізу наукової літератури та проблемно-цільовий метод, які дали змогу показати розвиток економічної думки з досліджуваної проблеми; логічного узагальнення – для формулювання природи і складових економічної безпеки підприємства; аналізу і синтезу – для визначення впливу складових економічної безпеки підприємства на специфіку формування й застосування окремих механізмів управління економічною безпекою підприємства; та визначення інструментального складу кожного з

механізмів управління; експериментальні, які дали можливість з'ясувати структуру, зміст шляхів вдосконалення форм і методів економічної безпеки підприємств державного сектору економіки України.

Теоретичною та методологічною основою написання дипломної роботи послужили роботи вітчизняних і зарубіжних вчених з економічної теорії, теорії економічної безпеки, матеріали науково-практичних конференцій, методичні розробки, наукові статті з періодичних та електронних видань.

Практичне значення дослідження. Запропоновані в роботі методи і механізми оцінювання рівня економічної безпеки можуть бути використані при розробленні системи економічної безпеки та заходів, спрямованих на забезпечення стабільної діяльності підприємств державного сектора економіки України в сучасних умовах.

Наукова новизна роботи полягає у визначенні шляхів удосконалення економічної безпеки підприємств державного сектору економіки України, які вириваються на досвід розвинених країн світу.

Робота складається з вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі подана загальна характеристика теоретичних основ управління економічною безпекою підприємств державного сектору України. Другий розділ досліджує методи оцінювання та розрахунку рівня економічної безпеки підприємства. Шляхи удосконалення механізму управління економічною безпекою підприємств державного сектору України розглядається у третьому розділі.

Список джерел містить 107 документів.

Робота нараховує 111 сторінок, 13 таблиць, 9 рисунків.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ
ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА
В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

1.1 Теоретичні підходи до визначення сутності державного сектору економіки

Визначення поняття такої економічної категорії як «державний сектор економіки» стає досить важливим на сучасному етапі трансформації економіки України. Важливого значення набувають правильні науково-методичні підходи до визначення цього поняття та його оптимальні розміри у складі економіки країни.

Необхідно відзначити, що поняття «державна власність» і «державний сектор економіки» займали думки вчених-економістів з давніх-давен. Це були міркування Ксенофонта, Платона, Аристотеля. Пізніше це питання вивчали П. Буагільбер, А. Сміт, К. Маркс, Дж.М. Кейнс. Серед сучасних західних економістів проблемою державного сектора економіки займалися Е. Аткинсон, Д. Норт, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, М. Фрідмен, Ї. Шумпетер та ін.

Різноманітними аспектами діяльності державного сектора економіки цікавився ряд провідних українських та зарубіжних науковців, серед яких слід відзначити В.Л. Андрущенко, О.Д. Василика, З.А. Ватаманюка, О. Длугопольського, Г. Дорофееву, І. Жадана, М. Камишанську, О. Ляшенко, О. Мандибуру, Д. Медведева, С. Мочерного, В.М. Опаріна, С. Панчишина, О. Романюк, Є.Ставровського та інших.

Одна з найгостріших політичних та економічних дискусій ХХ ст. чинилася навколо проблем діяльності державного сектору, а саме походження поняття «державний сектор економіки» та його оптимальних розмірів. На даний час економічною наукою державний сектор економіки розглядається з декількох позицій (рис.1.1).

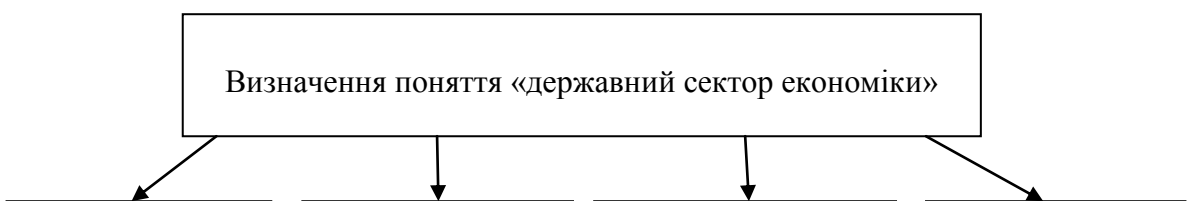

Рис. 1.1. Основні підходи до визначення поняття «державний сектор економіки» в сучасній економічній науці [61]

Перший із зазначених підходів, згідно до якого поняття «державний сектор економіки» є сукупністю видів суб'єктів господарювання, з яких він формується та функціонує або на основі, або за участю державної власності.

Наприклад, на думку Л. Ходова державний сектор – це «комплекс господарських об'єктів, що повністю або частково належать центральним та місцевим державним органам влади» [98, с.42].

Н. Лук'янчикова простежує походження державного сектора з комплексу господарських об'єктів федерального або місцевого підпорядкування, робота яких цілеспрямована на здійснення загальнодержавних економічних задач [59, с.50].

Одночасно потрібно зауважити, що деякими авторами надано доволі широке трактування даного поняття. Зокрема, С. Мочерний, визначає державний сектор як частку економіки, яка знаходиться у державній власності, керується, регулюється та знаходиться під контролем державних органів [70, с. 342]. Схоже формулювання надає С. Панчишин, котрий під поняттям «державний сектор» розуміє частку національної економіки, яку цілком контролює держава [75, с. 550.].

Необхідно зазначити, що економічні категорії «державний сектор економіки» та «державна власність» не можна ототожнювати. Адже до державного сектору економіки включаються не лише підприємства тільки державної власності, але й підприємства змішаної форми власності. І по-друге, низку об'єктів державної власності не включено до державного сектору економіки (приміром, при застосовуванні оренди, концесії тощо).

За З. Ватаманюком поняття «державний сектор економіки» має нерозривну взаємозалежність з такими категоріями економічної теорії, як «державна власність», «державне регулювання» та «уряд». Він вважає, що «державний сектор економіки» – це сукупність підприємств, установ та організацій, діяльність яких безпосередньо забезпечують державні органи управління, і які перебувають у повній або частковій власності держави та функціонують, щоб отримати прибуток або соціальний ефект і розв'язати загальнонаціональні або регіональні соціально-економічні проблеми» [17, с.220].

Інша точка зору в О. Длугопольського, який поняття «державний сектор економіки» визначає як сферу діяльності, котра є доповненням ринкового саморегулювання та орієнтована на знищення «провалів ринку» й виробництво соціально-значущих благ [26, с.13]. Дане визначення потрібно розуміти так: вчений наголошує, що держава має втручатися в економіку в тих випадках, коли проявляється неможливість ринку у ефективному й справедливому розподілі ресурсів, а також виробляти ті товари чи надавати ті послуги, які не виробляють приватні підприємства через їх дорожчу вартість чи неможливість отримати за такі послуги пряму матеріальну вигоду. Особливості та характерні риси суспільних благ описав В. Л. Андрущенко [2].

В. Мандибура подає подібне визначення, котрий відзначає, що посеред підприємницького сектору виокремлюється державний підприємницький сектор, котрий є сукупністю підприємств, які управляються державою [63, с.2-3]. Вчений підкреслює той факт, що державний сектор економіки являється

додатком до приватного й зобов'язаний направити своє функціонування на покращання діяльності приватного сектора, коректуючи його хиби.

Ряд українських економістів представляють ще один підхід до визначення поняття «державний сектор економіки», відповідно до його функціональності. Так, Є. Ставровський визначає його як знаряддя держави й органів місцевого самоврядування, при допомозі котрого вони мають право утілювати явне або опосередковане втручання у функціонування економіки країни (чи регіону) для здійснення своєї регуляторної функції. На його думку, державний сектор має три основні сфери: управління, фінанси і підприємництво [89, с.13].

Останній підхід ототожнює державний сектор економіки із суспільним сектором (публічним). Відповідно до західної термінології, суспільний (публічний) сектор призначено для відтворювання суспільних (публічних) благ. Дослідники К.Р. Макконнел й С.Л. Брю розкривають роль державного сектора як суб'єкта розподілу обмежених ресурсів й розпорядника державних коштів через систему оподаткування й урядових видатків (урядові закупівлі та трансфертні платежі) [62, с.117].

Через систему суспільних фінансів розглядають державний сектор такі автори як Дж.М. Б'юкенен, Р.А. Масгрейв, А. Аткинсон. Відомий економіст Дж.Е. Стігліц поняття «державний сектор економіки» визначає як «суспільну власність і діяльність держави у виробництві, продажі і перерозподілі, включаючи виробництво товарів і послуг, субсидування виробництва, державну діяльність на фінансових ринках, державні закупівлі товарів і послуг» [90, с.130]. Все розмаїття форм суспільної власності відносить до державного сектора економіки угорський вчений Я. Корнаї, який у своїй праці «Шлях до вільної економіки» зазначив, що все, що не являється приватною власністю, припадає на державний сектор [53, с.42].

Таким чином, проаналізувавши різні підходи до визначення поняття «державний сектор економіки» можна зробити висновок про тісні взаємовідносини між державним та суспільним секторами, проте дані поняття

не можна ототожнювати, позаяк суспільні послуги мають можливість виробляти й надавати різні суб'єкти господарювання: як з державного, так і з приватного секторів економіки.

Як бачимо з вищенаведеного, немає єдиного сталого визначення поняття «державний сектор економіки», що утворює ряд проблем, приміром, щодо формулювання його кількісних й якісних параметрів. Тому, підсумовуючи описані підходи до оцінки цього поняття, спробуємо сформулювати своє.

Отже, ми вважаємо, що державний сектор економіки містить у собі сукупність суб'єктів господарювання, що мають переважуючу державну частку власності та функціонування котрих цілеспрямоване на виробництво певних, визначених державою, суспільно вигідних товарів та надання соціально значимих суспільних послуг. У цьому визначенні зацентровано увагу на те, що:

- головною метою функціонування підприємств державного сектора економіки є виробництво суспільних благ, котрі приватний сектор не виробляє або ж виробляє недостатньо;

- господарський об'єкт являється підприємством державного сектора економіки у тому випадку, коли в ньому є переважуюча частка державної власності об'єкта.

З часів появи перших цивілізацій важливу соціально-економічну роль в житті країни відігравала держава. Для кращого розуміння цієї ролі в економічному житті суспільства, дослідимо еволюцію поглядів вчених-економістів різних економічних шкіл (табл. 1.1). Представлені погляди представників більшості економічних шкіл визнають вагомість державного сектору економіки та його активну роль.

Також викликає дискусії й проблема визначення оптимальної величини державного сектору в економіці країни, єдиного показника якої встановити неможливо. Адже кожна країна сама, зважаючи на соціально-економічні умови,

Таблиця 1.1

Еволюція поглядів представників різних економічних шкіл
на економічну роль державного сектора економіки [6; 104]

Економічна школа та її представники	Роль державного сектора в національній економіці	Функції державного сектора економіки
<i>Меркантилізм</i> (Т. Мен, А. Монкретьєн, А. Серра, Дж. Локк)	Активна	Стимулювання експорту та стримування імпорту задля досягнення країною активного торговельного балансу
<i>Класична школа</i> (В. Петі, А. Сміт, Д. Рікардо)	Пасивна	Мінімальне втручання держави в економіку: виробництво суспільних благ і підтримання правопорядку.
<i>Марксизм</i> (К. Маркс, Ф. Енгельс)	Активна	Державному сектору відводиться вирішальна роль щодо розподілу ресурсів, виробництв та розподілу благ, перерозподілу доходів та ціноутворення на національному ринку.
<i>Інституціоналізм</i> (Т. Веблен, Дж. Комонс, В. Мітчел, Дж. Гобсон, Дж. Гелбрейт)	Активна	Соціальний контроль через державне регулювання економіки та врахування впливу на економічне зростання наявних соціальних відносин.
<i>Кейнсіанство</i> (Дж.М. Кейнс, Дж. Гікс, Е. Хансен, П. Семуельсон)	Активна	Опосередкований вплив державного сектора на сукупний попит за допомогою фіскальної політики.
<i>Неолібералізм</i> (М. Фрідмен, А. Шварц, Л. Роббінс)	Обмежена	Обмежена роль держави в економіці: забезпечення правопорядку та надання публічних благ. Представники неолібералізму виступають проти всеохоплюючої держави-корпорації.

встановлює власні механізми діяльності державного сектору, визначає роль державного сектору та його розміри.

Зазвичай державний сектор переважає в базових галузях, проте розмір державної частки може суттєво відрізнятись. Наприклад, держава контролює виробництво електроенергії в Іспанії; італійські державні компанії панують в галузі металургії, суднобудування, електротехнічної промисловості; французький державний сектор є провідним в аерокосмічній, електронній,

хімічній промисловості, в електроенергетиці, металургії, автомобілебудуванні [12, с.61].

Зарубіжні методики оцінювання ролі державного сектору економіки виставляють найпоширенішими індикаторами такі показники як «державні витрати до ВВП» та «державні доходи (податки) до ВВП». Показник «державні витрати до ВВП» – це об'єм річного продукту, який концентрує держава, а у подальшому нею перерозподіляється [4, с.65].

Розмір державного сектору економіки в Україні можна визначати через абсолютні та відносні величини. Найбільш розповсюдженими абсолютними показниками оцінювання розмірів державного сектору економіки є наступні: обсяги виробництва, капіталовкладень, державних витрат, урядових видатків, кількість підприємств, кількість зайнятих, вартість основних фондів тощо. На основі кількісних величин вчені розраховують у своїх роботах відносні величини, котрі указують на розмір державного сектору економіки (табл. 1.2).

Розглянемо місце державного сектору економіки у деяких країнах Європи. Показником візьмемо «державні витрати до ВВП». Аналіз рівня частки державних витрат у ВВП (рис. 1.2) показує, що в країнах Європи цей показник змінюється у межах 40,2%-58,5%. Найбільша частина витрат, котра мобілізується державою, в 2017 році спостерігалася у Франції (58,5%), найменша – у Естонії (40,2%).

На думку Д.М. Медведєва мінімальний рівень державних витрат у ВВП, котрий допускає формування ефективного державного сектору в сучасних умовах, має дорівнювати 34,21% [66, с. 17]. Проте, як ми бачимо, розміри державного сектору економіки в країнах Європи перевищують цю величину.

Наголосимо, що обсяги державного сектору економіки не можуть бути конкретно визначено один раз й безповоротно. Російські економісти А. Віссаріонов й І. Федорова відзначають той факт, що розміри державного сектору не можуть бути одними й тими ж, позаяк в економічному житті країни повсякчасно динамічно відбувається процес перерозподілу власності як в

самому державному секторі, так і поміж державним й недержавним секторами [18, с.8].

Таблиця 1.2.

Відносні показники оцінки державного сектора економіки [93, с.321]

Показник	Зміст показника	Формула для розрахунку	Умовні позначення
1. Ресурсна міць ДСЕ (ступінь поглинання ним робочої сили)	Питома вага ДСЕ в загальній чисельності зайнятих у країні. Показує ступінь поглинання ДСЕ робочої сили (K1)	$K1 = Lg / L$	Lg – кількість зайнятих в ДСЕ; L – загальна кількість зайнятих в економіці країни
2. Масштаб державної власності ДСЕ	Питома вага ДСЕ у загальному обсязі основних засобів у країні. Показує ступінь поглинання ДСЕ активів (K2).	$K2 = Ag / A$	Ag – вартість основних засобів у ДСЕ; A – вартість основних засобів в економіці країни
3. Масштаб результативності ДСЕ	Питома вага продукції та послуг ДСЕ у ВВП (K3)	$K3 = D / Y$	D – додана вартість, вироблена і реалізована ДСЕ в поточних цінах; Y – ВВП країни в поточних цінах
4. Рівень концентрації	Питома вага ДСЕ в загальній кількості підприємств країни. Показує частку державної власності в економіці (K4)	$K4 = Kg / K$	Kg – кількість підприємств в ДСЕ; K – кількість усіх офіційно зареєстрованих підприємств в країні
5. Рушійні можливості держави (довгостроковий потенціал)	Питома вага інвестицій в ДСЕ у загальному обсязі інвестицій. Показує довгостроковий потенціал ДСЕ (K5)	$K6 = Ig / I$	Ig – обсяг інвестицій в ДСЕ; I – загальний обсяг інвестицій в економіку країни
6. Коефіцієнт акумуляції державних доходів	Питома вага державних доходів у ВВП (Kd)	$Kd = In / Y$	In – обсяг державних доходів; Y – ВВП країни в поточних цінах
7. Коефіцієнт витрачання державних коштів	Питома вага державних витрат у ВВП (KE)	$KE = Ex / Y$	KE – обсяг державних витрат; Y – ВВП країни в поточних цінах
8. Коефіцієнт оподаткування	Питома вага податків у ВВП (Kt)	$Kt = T / Y$	T – отриманні податкові надходження в бюджет

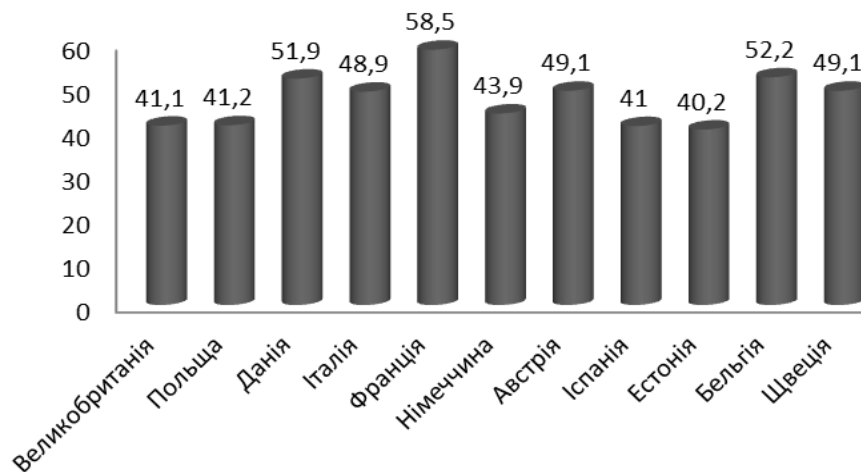

Рис. 1.2. Рівень державних витрат у ВВП
в розвинених країнах Європи 2017 р., % (складено за [107])

На думку вчених І. Карсалада й М. Озанди «державний сектор являє собою досить хаотичний пейзаж з розмитими межами» [61].

Україна користується «Методикою визначення частки державного сектору у складі економіки» для розрахунку величини державного сектору економіки. При розрахунку вживають наступні відносні показники [81]:

- «питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки в загальній кількості суб'єктів господарювання на кінець відповідного періоду;

- питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки в загальному обсязі чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання за відповідний період;

- питома вага чистого прибутку (сальдо) суб'єктів господарювання державного сектору економіки в загальному обсязі чистого прибутку (сальдо) суб'єктів господарювання за відповідний період;

- питома вага за звітний період середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки в

середній вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання за відповідний період;

➤ питома вага середньої кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки в загальній середній кількості працівників суб'єктів господарювання за відповідний період;

➤ питома вага доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання державного сектору економіки в загальному обсязі доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання за відповідний період;

➤ питома вага капітальних інвестицій суб'єктів господарювання державного сектору економіки в загальному обсязі капітальних інвестицій суб'єктів господарювання за відповідний період.

Частка державного сектору у складі економіки розраховується як середньоарифметичне значення зазначених вище показників.

Інші розрахункові показники використовуються Мінекономрозвитку для аналізу процесів, що відбуваються в державному секторі економіки країни» [81]..

Аналіз динаміки питомої ваги державного сектору економіки України упродовж 2010-2018 рр. змінюється в діапазоні 9,2-14,5% (рис. 1.3). Дивлячись на графік, бачимо, що крива має стрибкоподібний характер: питома вага державного сектору економіки у 2010-2011 рр. збільшилася з 9,2 % до 10,4%, а в 2012 р. зменшилася до 9,6%, поступово збільшуючись до 11,1 у 2016 р. Проте вже в наступних роках бачимо стрибок до 14.5-14,4%.

Таким чином, простежується позитивна динаміка інтегрального показника масштабів державного сектора економіки України, позаяк зміна його величини визначає напрямки зміни розмірів державного сектора в національній економіці відповідно до потреби в підсиленні або ж зменшенні його ролі й участі в процесах соціально-економічного розвитку.

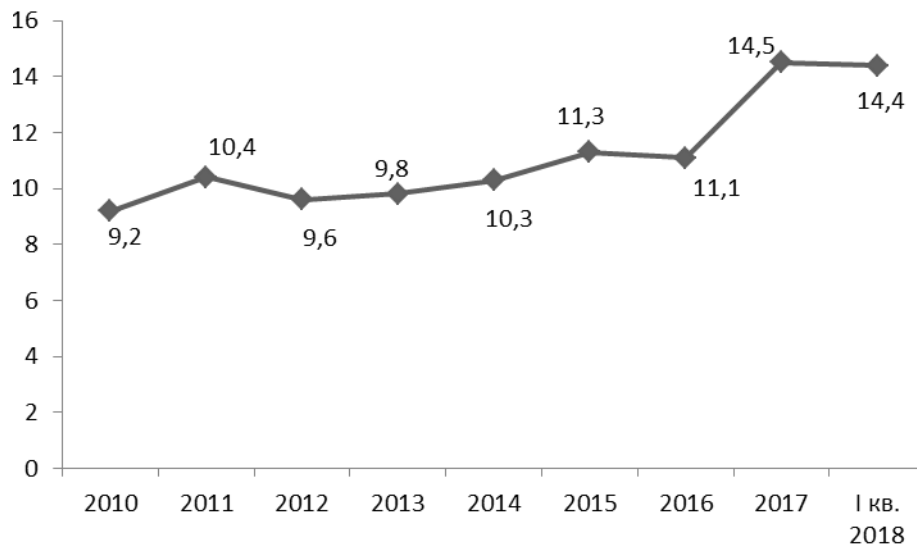

Рис. 1.3. Питома вага державного сектору в економіці за 2010-2018 рр., % (складено за [79])

Отже, нами проаналізовано сутність поняття «державний сектор економіки» у наукових дослідженнях українських й зарубіжних вчених. Як було доведено, немає сталого поняття досліджуваної категорії. Тому подальші дослідження будуть сприяти поліпшенню стану економічної науки.

1.2 Сутність та складові економічної безпеки підприємства

У своїй повсякденній діяльності підприємства постійно стикаються з безліччю факторів ризику, які утворюють політична, економічна, соціальна політика країни та умови функціонування світової економіки та які у тій чи іншій мірі впливають на діяльність підприємства.

Швидка адаптація до нестабільного динамічного середовища притаманна ринковому господарству. Підприємства повинні докладати значних зусиль задля досягнення своєї мети, забезпечення стабільної діяльності й сталого розвитку. Підприємства, котрі не можуть забезпечити достатню протидію для нейтралізації й зменшення впливу зовнішніх і внутрішніх змін чи пристосуватися до них, поступово занепадають та банкрутують. Саме тому в Україні значна кількість українських підприємств перебуває в критичному або ж передбанкрутному становищі. Перед підприємствами постає назріле завдання внутрішнього самооцінювання та прогнозування власного стану з точки зору

здійснення притаманних саме їм виробничих функцій – забезпечення економічної безпеки підприємства від різноманітних факторів, котрі мають вплив на потенціал підприємства.

Потреба дослідження виникнення поняття економічної безпеки викликана ще тією обставиною, що до сих пір не має єдиної концепції економічної безпеки для підприємств. Різноманітні концепції, які існують на великих підприємствах та в банках, мають місцевий характер. Основною специфічною рисою забезпечення економічної безпеки являється та обставина, що така функція не повинна бути одноразовою дією. Це неперервний, цілеспрямований, планомірний процес, котрий містить в собі обґрунтування й виконання раціональних методів, форм та способів утворення системи економічної безпеки, її розрост та удосконалення.

Посилення зацікавленості до економічної безпеки в Україні було спричинено розпадом СРСР. Саме тоді, на думку науковців, наприклад, Г.А. Пастернак-Тарануценка, О.С. Власюка та ін., розпочинається виділення економічної безпеки в окрему галузь науки, якій притаманна властива лише їй система знань, наявність наукової проблеми, об'єктом та предметом дослідження, практичною значимості події [76, с. 74; 19, с. 6].

Вперше поняття «економічна безпека» по відношенню до збільшення проблем ресурсного обмеження вжили на Заході, під час розпаду колоніальної системи що призвело до збоїв в звичних стосунках між промисловими споживачами і постачальниками ресурсів. В 1934 р. президент США Ф. Рузвельт скористався терміном «економічна безпека» під час аналізу внутрішніх проблем країни.

Розвиток поняття «економічна безпека підприємства» пройшов шість етапів розвитку, які відображено у таблиці 1.3.

1 етап. На початках під цим поняттям розумілось створення умов для збереження комерційної таємниці підприємства, його інтелектуальної власності та загалом інформації як найціннішого товару. Він тривав з 1991 по 1997 рік. У

той час існувала думка про виникнення загроз економічній безпеці підприємства з боку працівників підприємства, котрі могли розголосити комерційні таємниці підприємства.

В подібного трактування поняття «економічна безпека підприємства» були свої недоліки, головним з котрих виступала його надсильна «економічність». Тобто не брались до уваги будь-які інші потенційні загрози, які могли виникнути з боку внутрішнього й зовнішнього оточення підприємства.

II етап розгляду поняття «економічна безпека підприємства» характеризується розглядом ймовірних негативних впливів зовнішнього оточення на його функціонування. Першочерговим генератором небезпек функціонуванню підприємства в цей час виступає держава, котра налагоджує практично всі площини його функціонування в різноманітних формах (табл. 1.3).

Мінусами трактування даного поняття на другому етапі є: нез'ясовані центри виникнення загроз економічній безпеці підприємства та непереконливо охарактеризований вплив внутрішнього оточення на економічну безпеку підприємства. Цей етап займав час з 1998 року по 1999 рік.

III етап розвитку поняття «економічна безпека підприємства» продовжувався з 1999 р. до 2001 р. Відповідно до табл. 1.3 аналіз поняття

Таблиця 1.3

Еволюція поняття «економічна безпека підприємства» [29]

Етапи	Роки	Трактування поняття «економічна безпека підприємства»	Загрози економічній безпеці підприємства	Недоліки трактування
I	1991 – 1997	Забезпечення умов збереження своїх комерційних таємниць, інтелектуальної власності і інших секретів підприємства	Загрози виникають зі сторони персоналу підприємства	Надмірна «економічність поняття».

II	1998 – 1999	Захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища	Найбільший вплив на формування економічної безпеки підприємства справляє держава	Не зрозуміло звідки беруться загрози економічній безпеці підприємства; не достатньо розглядається вплив внутрішнього середовища на економічну безпеку підприємства
III	1999 – 2001	Розгляд економічної безпеки підприємства з позиції окремих аспектів його господарської діяльності	Загрози виникають залежно від конкретного вузького профілю господарської діяльності підприємства	Різне розуміння економічної безпеки підприємства
IV	1999 – 2002	Виділення функціональних складових економічної безпеки підприємства	Виникають зовнішні і внутрішні загрози (залежно від кожної складової)	Акцентування уваги на пристосування до умов, які негативно не відбиваються на діяльності підприємства
V	2002 – 2005	Економічна безпека підприємства ототожнюється з ефективним його функціонуванням у ситуації ризику.	Небезпеку складають негативні впливи та погрози зі сторони зовнішнього середовища	Не розглядаються перспективи розвитку підприємства, і поняття «економічна безпека підприємства» ототожнюється з поняттям «адаптація»
VI	2005 – сьогодні	Робляться спроби розглянути економічну безпеку підприємства залежно від галузевої приналежності підприємства	Загрози виникають як з боку зовнішнього так і внутрішнього середовища	Не достатня увага приділяється економічній безпеці автотранспортних підприємств

«економічна безпека підприємства» розглядався з позиції відокремлених площин. Рахувалося, що залежно від визначеного обмеженого профілю виникають й певні загрози.

Головним мінусом такого трактування поняття стала розбіжність у розумінні економічної безпеки підприємства, залежно від визначеного обмеженого профілю.

Поряд із третім етапом в 1999 році розпочався розвиток й четвертого етапу, котрий продовжувався до 2002 року. Основною прикметою даного етапу стало виокремлення функціональних складових економічної безпеки

підприємства, тоді як небезпеки розподіляються на зовнішні й внутрішні, в залежності від кожної складової. Основними недоліками четвертого етапу еволюції поняття «економічна безпека підприємства» є наголос уваги на адаптацію до умов, котрі негативно не впливають на функціонування підприємства [21, с. 70].

П'ятий етап розпочався у 2002 р. і продовжувався до 2005 р. На той час економічна безпека підприємства прирівнюється до ефективної її діяльності у стані ризику, а саму загрозу продукують негативні впливи й виклики з боку зовнішнього оточення (табл. 1.3). На цьому етапі не розглядалися можливості розвитку підприємства, й саме поняття «економічна безпека підприємства» уподібнюється поняттю «адаптація».

Шостий, останній етап розвитку досліджуваного поняття розпочався в 2005 році й продовжується до сьогодні. На даному етапі економічна безпека підприємства розглядається залежно від галузевої належності підприємства, а погрози економічній безпеці підприємства аналізуються як зі сторони зовнішнього, так й внутрішнього оточення діяльності підприємства (табл. 1.3).

Отже, підсумовуючи, зазначимо: економічна безпека являється багатоаспектним поняттям, тому досліджування її на рівні підприємств державного сектору економіки вимагає провести оцінювання й аналіз їх функціонування, задля вивчення стану їх економічної безпеки.

Необхідно відзначити, що в невизначених та нестійких умовах сьогодення керівники підприємств України повсякчасно знаходяться в пошуку альтернативних варіантів пристосування до переміни вимог, котрі вимагає як внутрішній, так й зовнішній ринок. Найважливішими факторами, котрі впливають на економічну безпеку підприємства, є наступні: перспектива доступу на міжнародні ринки збуту, особливість законотворення в країні, податкова база, політичні явища в країні, ступінь інвестиційної привабливості як в регіоні, де діє підприємство, так і його особистий. Усе перераховане тримається на сировинному, енергетичному, фінансовому, інформаційному,

трудоваму потенціалах й на спільних можливостях розвитку регіону. Існує багаторівнева концепція, котра вбезпечує економічну безпеку регіональних суб'єктів господарювання, робить можливим забезпечення прогнозування зовнішніх небезпек відносно їх діяльності.

Концепція економічної безпеки України повинна визначати сутність економічної безпеки країни як «спроможність національної економіки забезпечити свій вільний незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій та здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз» [87, с. 12]. Пришвидшення інтелектуально-інноваційного розвитку України стає головною передумовою досягнення країною високого ступеня економічної безпеки.

В енциклопедичній та навчальній літературі наводиться велика кількість трактувань досліджуваного поняття (табл. 1.4).

Основними цілями економічної безпеки вважаються наступні [41; 11]:

➤ високий рівень фінансової свободи, стійкості й ефективності діяльності підприємства;

Табл. 1.4

Трактування поняття «економічна безпека»

(складено автором)

№з/п	Літературне джерело	Трактування поняття «економічна безпека»
1	Іванілов О. С. Економіка підприємства [41]	«1) Забезпечення нормальної і стабільної діяльності підприємства, попередження витоку інформації; 2) Стан захищеності усіх систем підприємства при здійсненні господарської діяльності у певній ситуації; 3) Стан всіх ресурсів підприємства (капіталу, трудових ресурсів, інформації, технологій, техніки, прав) та підприємницьких здібностей, при якому можливе найефективніше їх використання для стабільного функціонування і динамічного науково-технічного та соціального розвитку, здатність запобігати або швидко нівелювати різні внутрішні та зовнішні загрози; 4) Сукупність організаційно-правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших»

		методів, спрямованих на усунення потенційних загроз та створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їхніх цілей та завдань; 5) Стан соціально-технічної системи підприємства, котрий дає змогу уникнути зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім чинникам дезорганізації за допомогою наявних ресурсів, підприємницьких здібностей менеджерів, а також структурної організації та зв'язків менеджменту»
2	Економічна енциклопедія [34]	«Стан захищеності суб'єктів господарювання від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізуючих факторів, при якому забезпечується стійка реалізація основних господарських інтересів та цілей статутної діяльності»
3	Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія [102]	«Гарантії забезпечення недоторканості власності, майна, недопущення економічних збитків, захист економічних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності від можливих внутрідержавних чи зовнішніх загроз або посягань»
4	Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [82]	«Стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання»
5	Пухтаєвич Г.О. Аналіз національної економіки [85]	«Стан національної економіки, за якого забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави. Є однією зі складових національної безпеки, яка охоплює також оборонну, екологічну безпеку тощо»
6	Користін О.Є. Економічна безпека [51]	«1) Стан країни, коли забезпечується захищеність її економічних інтересів. Зміст економічної безпеки – це інтереси виробництва, бізнесу, торгівлі, фінансової та іншої господарської діяльності; 2) система забезпечення стійкості національної економіки, що зберігає свою цілісність і здатність до саморозвитку, незважаючи на несприятливі зовнішні і внутрішні загрози»
7	Івашенко Г.А., Ярошенко О.Ф. Ідентифікація дефініції «економічна безпека підприємства» [42]	«Стан захищеності підприємства, який забезпечується при органічному симбіозі досягнення результатів діяльності підприємства та формуванні його здатностей»
8	Кірієнко А.В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства [44]	«Стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі»

Продовження табл. 1.3

9	Белокуров В.В. Структура функціональних складових економічної безпеки підприємства [7]	«Наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства до його стратегічних цілей і завдань»
10	Экономическая безопасность [101]	«Стан захищеності життєво важливих інтересів системи від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування та розвитку відповідно до його стратегічних цілей»

- технологічна незалежність, конкурентоспроможність технічний потенціал суб'єкта господарювання;
- висока ефективність менеджменту підприємства;

- високий рівень інтелектуального потенціалу та кваліфікованого персоналу;
- якісний правовий захист всіх напрямків діяльності підприємства;
- певний рівень інформаційного забезпечення діяльності всіх структурних підрозділів підприємства, захист інформаційного поля й комерційної таємниці;
- ефективна організація ресурсної безпеки підприємства, його комерційних інтересів.

Таким чином, головна мета економічної безпеки – утворення потрібних умов мінімально можливого рівня ефективної діяльності підприємства. Досягнути цього можливо при забезпеченні оптимально раціонального й ефективного використання усіх існуючих на підприємстві видів ресурсів, збереження комерційної таємниці, забезпечення фінансової самостійності, стійкості й платоспроможності, наявності гарантій охорони персоналу підприємства, власного майна, інформації тощо.

Розроблення системи забезпечення економічної безпеки підприємства має реалізуватися з дотриманням певних принципів, які є основними засадами й положеннями [40]:

- законності;
- прав і свобод громадян;
- централізованого керівництва;
- компетентності;
- конфіденційності;
- комплексного застосування ресурсів та коштів;
- самостійності і відповідальності за забезпечення економічної безпеки підприємства;
- передової матеріально-технічної оснащеності;
- своєчасності;
- корпоративної етики;

- безперервності;
- координації та взаємодії з органами влади та керівництва;
- удосконалювання.

Розглянемо деякі з цих принципів [23; 40; 74; 83].

Принцип законності потребує здійснювання роботи із забезпечення економічної безпеки підприємства тільки у правовому полі на підґрунті засад українського законодавства при застосуванні виключно санкціонованих законом методів та засобів.

Винятковий характер в умовах побудови правової держави має *принцип дотримання прав і свобод громадян*, яким передбачено наступне: жодні причини доцільності не мають оправдати факти недотримання чи обмеження будь-яких прав та свобод колективу підприємства та сторонніх громадян, позаяк це є порушенням приписів Конституції України, зумовлюватиме негативний резонанс у працівників, що в результаті спричинить певну небезпеку економічній безпеці підприємства.

Принцип централізованого керівництва означає зосередження системи економічної безпеки підприємства безпосередньо в підпорядкуванні керівника підприємства/власника, котрий встановлює задачі керівнику штатного підрозділу безпеки, схвалює рішення, прийняті цим керівником, оперативно отримує інформування стосовно стану безпеки на підприємстві.

Принцип комплексного застосування ресурсів та коштів передбачає реалізацію заходів з протидії небезпекам та ризикам на базі розроблених на підприємстві ефективних планів із притягненням усіх підручних на підприємстві фінансових, матеріально-технічних, інтелектуальних, кадрових, інформаційних й інших ресурсів.

Принцип своєчасності потребує екстреної реакції системи економічної безпеки підприємства на небезпеки, загрози та ризики, що виникають. При цьому винятково важливими є превентивні, запобіжні заходи, метою яких є попередження небажаних для підприємства діянь, фактів та випадків.

Принцип координації та взаємодії з органами влади та керівництва вимагає виконувати роботу із забезпеченню економічної безпеки підприємства, тісно взаємодіючи й координуючи діяльність штатного відділу безпеки з другими структурними відділами свого підприємства, з органами державного управління, МВС, СБУ й іншими.

Принцип удосконалювання вимагає вдосконалення заходів та способів охорони на основі виникнення нових технічних прийомів, що враховують новітні методики, накопичений вітчизняний та закордонний досвід.

Принципом економічної доцільності та обґрунтованості передбачається відповідність фінансових витрат, які йдуть на забезпечення економічної безпеки підприємства, рівню реальних та можливих небезпек, загроз і ризиків, а також необхідно враховувати рівень фінансових резервів підприємства, позаяк втрачається економічна сутність подібних витрат.

Принцип безперервності полягає в організації постійної і безперервної роботи системи економічної безпеки підприємства. Подібний факт пояснюється перманентним характером небезпек і загроз в умовах ринкового господарства.

Для створення ефективної системи економічної безпеки підприємства необхідно дотримуватися комплексу зазначених вище принципів, що дозволить протидіяти реальним та можливим несприятливим чинникам та організувати стабільне функціонування й сталий розвиток такої системи.

Функціональними складовими економічної безпеки підприємства є сукупність основоположних складових його економічної безпеки, котрі суттєво різняться за своїми змістом. До них належать наступні складники [68; 71]:

➤ фінансова безпека, котра забезпечує збалансованість й якість сукупності фінансових інструментів, технологій та послуг, якими послуговується підприємство; спроможність фінансової системи підприємства вбезпечувати здійснення своїх фінансових інтересів, місії та завдань достатніми розмірами фінансових ресурсів;

➤ інтелектуальна безпека, котра вбезпечує раціональне використання й захищеність результатів розумової праці, відтворення та підвищення якості розумових здібностей людей, які визначають їх діяльність;

➤ кадрова безпека, котра забезпечує вияв, знешкодження, профілактику, відвернення і попередження небезпек, загроз та ризиків, котрі скеровані на працівників та їх інтелектуальний потенціал, й ті, котрі йдуть просто від нього, що може проявитися а системі управління персоналом та в кадровій політиці підприємства;

➤ політико-правова безпека, котра забезпечує суворе дотримання підприємством та всіма його працівниками всіх площин діючого законодавства задля оптимізації затрат корпоративних ресурсів при досягненні даних цілей при активній роботі належних служб підприємства, при сприятливій зміні його зовнішнього політико-правового оточення;

➤ техніко-технологічна безпека, котра надає можливість ступені використуваних на певному підприємстві технологій бути тотожними найкращим світовим аналогам;

➤ екологічна безпека, котра надає можливість оптимізувати фінансові затрати підприємства так, щоби при мінімальних затратах на дотримання екологічних норм в технологічних процесах на підприємстві та продукції, яка ним виробляється, зменшувати збитки від адміністративних санкцій за забруднення оточуючого середовища;

➤ інформаційна безпека, що утворює сукупність функціональних обов'язків в інформаційно-аналітичному забезпеченні діяльності підприємства, надає можливість оцінювати наслідки прогнозування негативного впливу на інформаційну безпеку підприємства, виконувати аналіз поточного ступеня забезпеченості інформаційної складової економічної безпеки підприємства, обчислення ефективності вжитих заходів стосовно відвертання втрат від негативного впливу на інформаційну безпеку підприємства, знаходження прогалин в діяльності по забезпеченню інформаційної складової, надання

рекомендацій та пропонування комплексу заходів з поліпшення функціонування інформаційно-аналітичної служби підприємства та розробка планової карти обчислення ефективності вжитих заходів, які надаються плановим підрозділам підприємства для розробки планів роботи відповідних служб підприємства;

➤ силова безпека, котра вбезпечує фізичну безпеку працівників підприємства, насамперед представників управління підприємством; зберігання майна підприємства від негативного впливу, що загрожує втратою майна або зменшенням його цінності; силові напрямки інформаційної безпеки підприємства; підтримка зовнішнього середовища бізнесу.

При аналітичному оцінюванні вищезазначених складових необхідно сформулювати розміри потенціальних загроз (ризиків) й виконати оцінку ймовірності і ефектів їхньої реалізації. Будь-яка з них має власний набір характерних критеріїв, і тільки їхня злагоджена взаємодія надасть можливість забезпечити оптимальний щабель економічної безпеки підприємства взагалі. Більш детально функціональні складові та їх вплив на стан економічної безпеки підприємств буде розглянуто нижче.

Отже, з вищенаведеного робимо висновки:

➤ поняття безпеки являється первинним по причетності до загрози, і безпека є станом, властивістю, яка має стосунок до підприємства, а не до загрози;

➤ підприємство має утворюватися вже враховуючи вимоги забезпечення стану безпеки, певні механізми забезпечення безпеки започатковуються вже на етапі утворення підприємства й поєднуються з фінансово-господарською роботою підприємства;

➤ водночас із підприємством виникає система безпеки, в котрій реалізовано комплексний підхід, тобто уся фінансово-господарська робота підприємства комплексно розв'язує не лише стратегічні цілі підприємства, а й задачі, які спрямовані на забезпечення стану фінансової безпеки підприємства;

➤ більшість загроз відома наперед, методи оборони від них уже закладені в фінансовій поведінці підприємства й системі безпеки, система забезпечення стану безпеки надає прогнози й проявляє найбільш серйозні загрози та і підказує механізми протидії їм;

➤ враховуючи специфіку діяльності підприємства, ринкову кон'юнктуру та стан зовнішнього середовища, розробляються й уточнюються певні окремі аспекти функціонування підприємства, зважаючи на їхню галузеву специфіку.

Розвиток є важливою стороною системи хазяйнування суб'єкта. Якщо підприємство не розвивається, то в нього зменшуються шанси на виживання у конкурентному оточенні, в наслідку, слабшає пристосованість до внутрішніх та зовнішніх загроз. Одночасно стабільна діяльність підприємства ховає у собі ризик застою. Підприємства працюють в постійно мінливій економічній системі, і щоби нормально працювати вони зобов'язані розвиватися, причому швидкість розвитку підприємства повинна бути тотожною швидкості розвитку економічної системи або ж обганяти їх.

Керованість підприємства в системі економічної безпеки – це їхня здатність проявляти реакцію на цілеспрямовані дії, незважаючи на те, чи є вони позитивними чи негативними. Присутність згаданих складових визначає взаємодіяння всіх елементів економічної системи підприємства. Всяке порушення поміж ними призведе до дестабілізації становища підприємства, рівень небезпеки може бути непередбачуваним.

1.3 Механізм забезпечення економічної безпеки підприємств державного сектору

Важливою частиною національного підприємництва являється державний сектор економіки та державне підприємництво. Тому однією з площин державної підприємницької політики стає керівництво державним

сектором задля забезпечення ефективної та конкурентоздатної національної економіки.

Державний сектор економіки містить у себе комплекс господарських об'єктів, котрі цілком чи частково знаходяться у власності центральних чи місцевих органів державної влади та здійснюють для держави економічні, соціально-культурні й політичні функції.

Серед об'єктів державної власності знаходяться [14, с. 141]:

«1) матеріальна база функціонування держави як політичного інституту (майно органів державної влади та управління, збройних сил та міліції, монетний двір, пошта тощо);

2) економічна основа для підприємницької діяльності держави (промислові і сільськогосподарські підприємства, дороги, залізниці тощо)».

Суб'єкти господарської діяльності державного сектора діють на базі лише державної власності, також це можуть бути суб'єкти, державна частина у статутному фонді котрих переважає 50% або ж являє собою величину, яка надає державі право вирішального голосу у господарській діяльності таких суб'єктів.

Державне підприємництво представляє собою господарську чи іншу підприємницьку поведінку державних підприємств, що виробляють матеріальні блага та надають послуги (виконують роботи) для приватних підприємств і населення.

Організаційним видом державного підприємництва є державне підприємство. Державні підприємства працюють на базі державної власності, тоді як підприємства, котрі діють на базі комунальної власності територіальних громад, є комунальними підприємствами.

Відповідно до Господарського кодексу України існують такі організаційно-правові форми державних підприємств [26, с. 4]:

➤ унітарні державні підприємства (діють як державні комерційні і казенні підприємства);

- державні корпорації (корпоратизовані державні комерційні підприємства);
- змішані акціонерні товариства.

Завданнями державної власності є забезпечення національної безпеки, у тому числі й економічної, прагнення досягти загальнонаціональних цілей розвитку, задоволення громадських потреб. Саме тому державне управління власністю має відбуватися з ціллю утворення найбільш сприятливого оточення для діяльності підприємств, організацій та установ державного сектора економіки та створення умов для показників їхнього функціонування.

Так як підприємства державного сектора економіки діють в обмежених юридичних рамках, вони мають більш високий ступінь соціального навантаження порівняно з підприємствами недержавного сектора економіки. Тобто вони мають малу підприємницьку свободу, що впливає на зменшення їх конкурентоспроможності та ефективність відносно приватних підприємств.

Сучасні умови розвитку економіки надають питанням управління об'єктами державної власності в Україні більшої актуальності, позаяк держава стала ототожнювати себе не тільки як власника майна, але й як законотворця, регулятора, учасника, тобто держава встановлює та нормативно утврджує правила діяльності усіх суб'єктів економічної діяльності та виконує права регулятора економічних взаємин.

Щоби управління державною власністю було ефективним, державі необхідно додержуватися низки умов, серед яких здійснення управління та керівництва державними підприємствами з ціллю задовільнити національні та суспільні інтереси, реалізація ролі регулятора макроекономічних процесів, здійснення чіткого перерозподілу фінансових ресурсів та підвищення рівня зайнятості населення.

Сучасний економічний розвиток економіки України, діяльність підприємств державного сектора, управління ними потребують [38, с. 73]:

- «окреслення стратегії та політики держави, щодо об'єктів державної власності та управління ними;
- визначення системи оціночних показників, розробка та забезпечення функціонування механізму оцінки ефективності використання об'єктів державної власності;
- обґрунтування очікуваних результатів та ефектів;
- забезпечення економічної безпеки підприємств, а саме – визначення загроз та ризиків, запровадження ефективного механізму зменшення їх негативного впливу;
- здійснення постійного державного моніторингу управління об'єктами державної власності».

В підґрунтя розробки цілісної системи забезпечення економічної безпеки функціонування підприємств державного сектору покладається певна концепція, яка має ціль, завдання, об'єкт і суб'єкт, стратегію і тактику, принципи діяльності. Метою такої системи являється зменшення зовнішніх та внутрішніх загроз економічному становищу суб'єкта бізнесу, в тому числі всім його ресурсам: фінансовим, інформаційним, кадровим, матеріальним. У ході досягнення наміченої цілі відбувається вирішення визначених завдань, котрі поєднують всі напрямки забезпечення безпеки підприємства [84, с. 14-15]:

- «прогнозування можливих загроз економічній безпеці;
- організація діяльності з попередження можливих загроз (превентивні заходи);
- виявлення, аналіз і оцінювання виниклих реальних загроз економічній безпеці;
- прийняття рішень та організація діяльності з реагування на виниклі загрози;
- постійне вдосконалення системи забезпечення економічної безпеки підприємництва».

Об'єкт системи в цілому – стабільне економічне становище у функціонуванні підприємства в поточному періоді й на перспективу. Фінансові, матеріальні, інформаційні, кадрові ресурси являються реальними об'єктами захисту.

У суб'єкта такої системи більш складна природа, позаяк його поведінка означається не лише властивостями й характеристиками об'єкту, а й своєрідними умовами зовнішнього оточення. Тому виокремлюється два види суб'єктів, котрі утворюють економічну безпеку підприємництва: зовнішні суб'єкти та внутрішні суб'єкти.

Зовнішніми суб'єктами є органи законодавчої, виконавчої та судової влади, які забезпечують безпеку усіх без винятку законслухняних учасників підприємницьких взаємовідносин; причому поведінку даних органів не можуть контролювати самі підприємці. Зазначені органи створюють законодавче підґрунтя функціонування й охорони підприємницької діяльності в різноманітних її площинах і забезпечують її здійснення.

Внутрішніми суб'єктами являються особи, які прямо виконують функції з захисту економічного функціонування підприємства. Це може бути: персонал служби безпеки підприємства й найняті працівники для захисту економічного функціонування підприємства. Економічна безпека підприємства здійснюється залежно від того, яку концептуальну модель економічної безпеки країни обрано урядом.

Науковці [84; 99] виокремлюють наступні концептуальні моделі економічної безпеки по критерію співвідношення системи управління країною й системи забезпечення економічної безпеки:

- концептуальна модель за командно-адміністративної економіки;
- концептуальна модель за ринкової економіки;
- концептуальна модель збільшення потенціалу економічної безпеки країни.

Концептуальна модель за командно-адміністративної економіки може існувати при ідеях та принципах структурної жорсткості економічної системи, високого ступеня її керованості, що сприяє підвищенню рівня захищеності від зовнішніх загроз та ризиків.

Зовсім іншою, відмінною від першої, є концептуальна модель за ринкової системи господарства, при котрій в підґрунтя забезпечення економічної безпеки закладено ідеї структурної, функціональної варіативності як методу забезпечення конкурентоспроможності в середовищі товарного, трудового, фінансового й іншого ринкового руху. Економічна безпека за такої моделі акумулює раціональну й умотивовану єдність інноваційних, ризикових економічних впливів в одних галузях ринкових взаємовідносин та методів сталого, рентабельного хазяйнування. Державне регулювання за другої концептуальної моделі економіки є незначним.

Основна відмінність при використуванні цих двох концептуальних моделей економічної безпеки міститься в тому, що дія в першій моделі економічної безпеки підприємства забезпечує держава, друга ж модель підприємства забезпечує відповідний щабель економічної безпеки самотужки.

Третя концептуальна модель економічної безпеки раціонально використовувати при переході до ринкового порядку господарювання, коли поки що має справжнього саморегулювання ринкової економіки, не має повністю сформованої ресурсної бази економічного розвитку. Основною ідеєю даної моделі являється обґрунтування переваг економічної політики держави в умовах ресурсної обмеженості. Подібна модель вдало застосовувала Німеччина та Японія після закінчення Другої світової війни.

У сучасний період розвитку для України найбільш прийнятною є концептуальна модель нарощування потенціалу економічної безпеки країни. Альтернативною є систематизація концептуальних моделей економічної безпеки, котрі є специфічними у різних країнах. Приміром, в США модель «заснована на поєднанні зовнішньої і внутрішньої економічної безпеки,

характерною особливістю якої є деталізація забезпечення економічної безпеки і ризиків, які повинні компенсуватися в результаті належного (іноді надмірного) фінансового забезпечення, що дозволяє фінансувати засоби і заходи захисту зон господарювання при постійну підвищенні рівня їх конкурентоспроможності» [99].

Концепція управління економічною безпекою підприємства являється системою теоретико-методологічних понять, котра відображує розуміння та формулювання економічної безпеки підприємства та розкриває цілі, методи, принципи, завдання, концептуальні моделі та положення в управлінні нею. Результативне управління економічною безпекою підприємства базується на наступних принципах [44, с. 16]:

«1. Принцип законності – вся діяльність підприємства повинна носити законний характер, інакше є істотна загроза закриття такого підприємства відповідними органами як неправомірного.

2. Принцип економічної доцільності – слід організовувати захист тільки тих об'єктів, витрати на захист яких менші, ніж втрати від реалізації загроз з цими об'єктами.

3. Поєднання превентивних і реактивних заходів економічної безпеки. Превентивними вважаються заходи попереджувального характеру, що дозволяють не допустити виникнення або реалізації загроз економічній безпеці. Реактивні – це заходи, які приймаються в разі реального виникнення загроз або необхідності мінімізації їх негативних наслідків.

4. Принцип безперервності – функціонування системи забезпечення економічної безпеки підприємництва має здійснюватися постійно.

5. Принцип диференційованості – вибір заходів з подолання виникаючих загроз, відбувається залежно від характеру загрози і ступеня тяжкості наслідків її реалізації.

6. Принцип координації – для досягнення поставлених завдань необхідно постійне узгодження діяльності різних підрозділів служби безпеки, самого

підприємства та поєднання організаційних, економіко-правових та інших способів захисту.

7. Повна підконтрольність системи забезпечення економічної безпеки керівництву суб'єкта підприємницької діяльності. Інтереси системи забезпечення економічної безпеки повинні бути підпорядковані загальним інтересам усього підприємства».

Економічна безпека є універсальною категорією, яка забезпечує захист суб'єктів соціально-економічних взаємовідносин на усіх ступенях, розпочинаючи з держави та доходючи до кожного її громадянина. Економічна безпека підприємства є захист його функціонування від негативних дій зовнішнього оточення, а також здатність швидко відвернути різні загрози чи адаптуватися до наявних умов, які не впливають негативно на його функціонування. Сутність цього поняття включає в себе систему способів, які сприяють конкурентній стійкості та економічній стабільності підприємства, і в підсумку підвищують рівень добробуту працівників.

Розкриємо сутність елементів механізму забезпечення економічної безпеки підприємства. Механізм забезпечення формується через систему управління фінансовими стосунками, використовуючи певні принципи, фінансові важелі, інструменти, фінансові методи, правове та інформаційне забезпечення, при допомозі економічних розвідок, що дозволяє досягати основних цілей підприємства.

Формуючи основні елементи механізму забезпечення економічної безпеки підприємства, потрібно зважати на наступне [16, с. 211]:

➤ вони «повинні формуватися, зважаючи на його фінансові інтереси: зростання ринкової вартості підприємства; максимізація прибутку; достатність основного і оборотного капіталу; наявність необхідного обсягу інвестиційних ресурсів; оптимізація відрахувань до бюджету та ін.

➤ враховувати принципи управління економічною безпекою підприємства: первинність господарського законодавства; застосування

програмно-цільового управління; обов'язкове визначення сукупності власних фінансових інтересів підприємства у контексті його місії; інтегрованість підсистеми управління економічною безпекою підприємства із загальною системою фінансового менеджменту; взаємна матеріальна відповідальність персоналу і керівництва за стан економічної безпеки підприємства; наявність зворотного зв'язку; мінімізація витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства».

Забезпечення економічної безпеки на підприємстві покладається на спеціальні органи, які являються суб'єктами економічної безпеки.

Організаційна діяльність на підприємстві потребує формування структури, яка виконує розгляд становища економічної безпеки підприємства й розробку низки заходів, які забезпечать економічну безпеку на підприємстві в повному обсязі. Підрозділ, що буде оперативно провадити моніторинг економічної безпеки, в оперативному режимі реагувати на перемену обстановки, систематично підготовляти документацію для прийняття рішень з тих чи інших питань та здійснювати контроль їхнього виконання – служба економічної безпеки підприємства.

Робота механізму забезпечення економічної безпеки підприємства спрямована на виконання певних впливів над її об'єктами. Це джерела та обсяги фінансових ресурсів, прибуток, структура капіталу, структура активів, структура грошових потоків, інвестиції, система економічних інновацій, фінансові ризики тощо. Функції служби економічної безпеки підприємства в залежності від розмірів останнього можуть виконуватися як певним структурним підрозділом, так і окремим працівником.

До структури фінансових інструментів забезпечення економічної безпеки, якими визначаються його фінансові стосунки, варто віднести наступні [98]: «платіжні інструменти (платіжні доручення, вексель, акредитив та ін.), кредитні інструменти (угоди про кредитування), депозитні інструменти (депозитні

сертифікати, угоди), інвестиційні інструменти (акції, паї), інструменти страхування (страхова угода)».

Тоді як фінансовими важелями забезпечення економічної безпеки підприємства являється система стимулів й заохочень для персоналу за прийняття дійових управлінських рішень та система штрафів за негативні результати їхніх дій в галузі економічної безпеки.

Методи забезпечення економічної безпеки підприємства може включують в себе наступні: економіко-статистичний, балансовий, економіко-математичний, оптимізації оподаткування, аудиту, техніко-економічні розрахунки, експертних оцінок, амортизації активів, логістики та ін.

Виходячи з вищезазначеного механізм забезпечення економічної безпеки підприємства може бути представлено в такому вигляді (рис. 1.4).

Однією з важливих складових забезпечення економічної безпеки підприємства являється інформаційно-аналітична підсистема управління економічною безпекою підприємства, котра містить [98]: «якісні та кількісні значення індикаторів економічної безпеки, наявність або потенційність ризиків і загроз, формалізовані фінансові інтереси та стан їхньої реалізації, стратегічний план (стратегія) забезпечення економічної безпеки підприємства, фінансовий план (бюджет)». Така система постає на основі систем даних бухгалтерського, управлінського, оперативного та статистичного обліку й звітності; галузевих даних функціонування підприємств-аналогів; планів, прогнозів та звітів, оцінювання небезпек економічній безпеці підприємницької діяльності тощо.

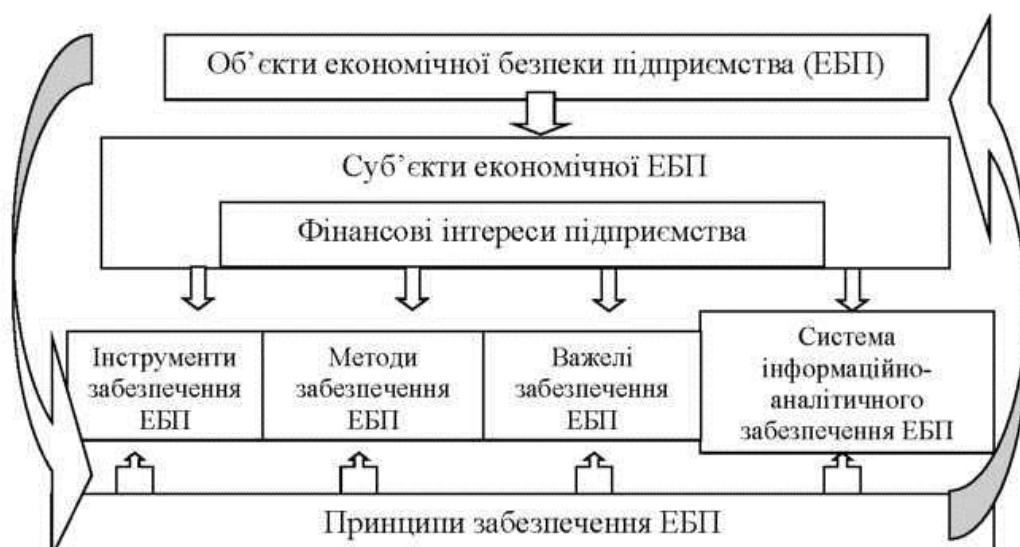

Рис. 1.4. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства
[84, с. 27]

Отже, для формування механізму забезпечення економічної безпеки необхідно системне об'єднання певних методів, інструментів, важелів та інформаційно-аналітичного забезпечення, утворених на засадах принципів забезпечення економічної безпеки, які неупереджено існують як економічні закономірності, та розробляються суб'єктами управління економічною безпекою підприємства.

Висновки до розділу 1

Таким чином, нами розглянуто сутність поняття «державний сектор економіки» в наукових розвідках українських й зарубіжних вчених. Державний сектор економіки – це сукупність суб'єктів господарювання, у котрих превалює державна частка власності та робота котрих цілеспрямована на виготовлення визначених державою суспільно необхідних товарів та надання соціально значущих суспільних послуг.

Дослідивши погляди науковців на сутність поняття «економічна безпека підприємства», робимо висновок відносно багатогранності категорії «економічна безпека». Еволюція поняття «економічна безпека підприємства» пройшла шість етапів свого розвитку і на сьогодні воно розглядається в залежності від галузевої приналежності підприємства.

На основі проведеного аналізу можемо зазначити, що економічна безпека являється багатофакторною категорією, яка надає можливість найкращого використання економічного потенціалу, збереження стійкості щодо впливу

внутрішніх та зовнішніх загроз, здібності до самовідтворення, а також досягнення стратегічних цілей та завдань.

Структура функціональних складових економічної безпеки підприємства, містить наступні елементи: фінансові, правові, технологічні, інформаційні, кадрові, екологічні, силові.

Встановлено основні складові системи економічної безпеки підприємства до котрих запропоновано зарахувати: об'єкти; суб'єкти; принципи; механізм забезпечення економічної безпеки;.

Механізм забезпечення економічної безпеки є одним з найважливіших елементів системи безпеки підприємства. Він являє з себе сукупність законодавчих актів, правових норм, спонукальних мотивів і стимулів, методів, заходів, сил і засобів, при допомозі котрих суб'єкт чинить вплив на об'єкт задля досягнення цілей безпеки та вирішення завдань, котрі постають перед нею. Сили та засоби, котрі використовуються, як правило, розподіляють на декілька типів: правові, фінансові, кадрові, організаційні, технічні, інтелектуальні, інформаційні й ін. З їхньою поміччю вирішуються завдання по забезпеченню економічної безпеки підприємства.

РОЗДІЛ 2

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1 Методи оцінки рівня економічної безпеки підприємств державного сектору економіки

На теперішньому етапі розвитку концепції економічної безпеки науковці значну увагу приділяють методикам її оцінки на національному рівні, проте на рівні підприємства не сформовано цілісного комплексного методичного підходу до оцінювання та аналізу економічної безпеки.

Для формулювання кількісного рівня економічної безпеки підприємства застосовується кілька підходів: індикаторний (пороговий), ресурсно-функціональний, програмно-цільовий (комплексний), підхід на основі теорії економічних ризиків [46, с. 113].

Індикаторний (пороговий) підхід застосовується при встановленні рівня економічної безпеки в результаті зіставлення фактичних показників функціонування підприємства з індикаторами, які мають порогові значення даних показників та відповідають конкретному рівню безпеки. Подібний підхід припускає можливість визначитись з категоріями: безпечно чи небезпечно; кризовий, критичний, передкризовий нормальний стан економічної безпеки підприємства. Головною вадою подібного підходу є те, що при наближеному формулюванні значень індикаторів невірно буде визначено рівень економічної безпеки.

Ресурсно-функціональний підхід потребує визначення рівня економічної безпеки при допомозі оцінки ефективності використання ресурсів

підприємства. Підприємство підготовляє комплекс заходів стосовно захисту від негативних загроз та за кожним напрямком оцінює економічний наслідок. Застосовуючи цей підхід оцінки рівня економічної безпеки підприємства, деякі вчені ототожнюють його з аналізом стану його фінансово-господарського функціонування. Найбільш часто обчислюються значення за функціональними складовими. Зважаючи на це, рівень економічної безпеки при даному підході можливо обрахувати тільки зіставляючи з подібними рівнями за кілька періодів часу, тобто в динаміці.

Програмно-цільовий (комплексний) підхід засновано на інтегруванні показників, котрі визначають рівень економічної безпеки підприємства. Особливу увагу при використуванні даного підходу потрібно надати вибору показників й формулюванню методів їхнього інтегрування. Окрім того, складності постають при визначенні коефіцієнтів значущості при застосуванні методів експертних оцінок.

Сутність підходу *теорії економічних ризиків* міститься у формулюванні різноманітних загроз підприємству та обчисленні збитків. Збитки співставляються з розміром прибутку, доходу й майна. Подібний підхід є трохи вужчим, аніж інші підходи.

В. Т. Шлемко, В. П. Пономарьов та Г. В. Козаченко [48; 100] застосовують *індикаторний підхід* для побудови методики оцінки рівня економічної безпеки підприємства.

У своїх дослідженнях В. Т. Шлемко пропонує проводити узагальнювати оцінювання економічної безпеки підприємства на основі порівняння значень індикаторів – граничних (тобто критичних та нормальних) й реальних. Оцінювання рівня економічної безпеки відбувається за допомогою графічного методу, який припускає виділення зони нормального рівня безпеки, зони критичного рівня й передкризової зони. Критичні (порогові) значення вихідних показників обчислюються, беручи до уваги умови мінімально можливого рівня

безпеки, перевищення котрого означає перехід підприємства в економічно ризиковану зону [100, с. 138].

Головною перевагою зазначеного методу є його графічне тлумачення результатів оцінювання й розподіл показників на групи стимуляторів і дестимуляторів. Уразливими місцями даного підходу вважається безпідставність відбору вихідної системи критеріїв та спектрів нормативних значень.

В. П. Пономарьов та Г. В. Козаченко в свою чергу запропонували підхід, котрий використовує співвідношення розміру бруто-інвестицій підприємства й розміру інвестиційних ресурсів, потрібних для підтримання умов, які забезпечують економічну безпеку [48, с. 165]:

$$P_{ЕБП} = \frac{BI^t}{I_{ЕБП}^t} \quad (2.1)$$

де

BI^t – бруто-інвестиції підприємства в році t , грош. од.;

$I_{ЕБП}^t$ – інвестиції підприємства в році t , потрібні для забезпечення його економічної безпеки, грош. од.

Чим ближче величина співвідношення до одиниці, тим вище рівень економічної безпеки. Вчені запропонували виокремити наступну градацію рівнів економічної безпеки підприємства: до 0,05 – підтримуючий; 0,06-0,1 – «мінімальний; 0,11-0,19 – дуже низький; 0,2-0,29 – низький; 0,3-0,49 – середній; 0,5-0,7 – високий; вище за 0,7 – дуже високий» [106, с. 179]. Саме ця ґрунтовна градація рівнів посвідчує комплексність наукової праці дослідників. Головною проблемою при проведенні оцінки рівня економічної безпеки підприємства за допомогою цієї даної методики є визначення конкретного рівня інвестицій, потрібних для забезпечення економічної безпеки.

У межах ресурсно-функціонального підходу зустрічаються різноманітні комбінації функціональних складових економічної безпеки підприємства. Найчастіше вчені-економісти створюють методики оцінки рівня економічної

безпеки підприємства на підґрунті синтезу ресурсно-функціонального та комплексного підходів.

С. Ф. Покропивний пропонує методику оцінювання рівня економічної безпеки підприємства при допомозі інтегрального показника, у котрій значення окремих функціональних показників визначають як співвідношення потенціального розміру втрат підприємства та суми розходів на проведення заходів, що пов'язані з його профілактикою. Такий підхід являється логічним й науково-обґрунтованим, проте хибами методу стала складність оцінки з-за систематичної відсутності кількісних оцінок втрат, що пов'язано із впливом небезпек та розмірами розходів, потрібних для їх подолання; не враховуються галузева специфіка; функціональні складові не поділено за рівнями значущості [30].

С. Ілляшенко запропонував провадити оцінювання економічної безпеки підприємства на базі синтезу таких функціональних складових, як: фінансова, ринкова, інтерфейсна, інтелектуальна [44, с. 16-19].

Фінансову складову запропоновано опрацьовувати на основі оцінювання та аналізу фінансової стійкості підприємства, тобто формулювання щабля достатності власних або запозичених оборотних засобів для виконання виробничо-збутової роботи.

Аналіз ринкової складової запропоновано провести на основі оцінювання ступеня відповідності внутрішніх резервів розвитку підприємства зовнішнім чинникам, які побутують у ринковому оточенні [94].

Рівень інтерфейсної складової, або ж надійності контрагентів підприємства обчислюється методом експертних оцінок. Оцінювання надійності економічних контрагентів підприємства, серед яких постачальники, торгові й збутові посередники, інвестори, споживачі, відбувається при допомозі комплексу показників: імідж, досвід роботи, фінансовий стан, обов'язковість виконання контрактів, тенденції розвитку, економічний потенціал тощо.

Рівень інтелектуальної безпеки підприємства обчислюється при допомозі наступних коефіцієнтів: плинність працівників високої кваліфікації; питома вага інженерно-технічних й наукових фахівців; показник винахідницької (раціоналізаторської) діяльності; показник освітнього рівня [94].

Загальний рівень економічної безпеки, на думку С. Н. Ілляшенко, обчислюється як інтегральний показник, котрий враховує вагові коефіцієнти, які вираховують при допомозі евристичних методів.

Достатня кількість науковців вважають за потрібне надати вітчизняним підприємствам обчислювати рівень економічної безпеки при допомозі *експрес-методик*, досить швидко й зручно, проте, на думку дослідників, не варто обмежуватись тільки експрес-методиками, потрібно перевіряти отримані результати при допомозі розгорнутих методик, так як експрес-методики можуть надавати не дуже правильні оцінки. Однією з подібних експрес-методик оцінювання рівня економічної безпеки підприємства є методика авторів А. М. Ткаченко та О. Л. Резнікова [94]. Суть методики міститься у визначенні рівня економічної безпеки підприємства з опорою на сектори: виробництво, збут, фінанси та відносин праці. Реальні значення даних, котрі зачислено до цих секторів співставляються з нормативними значеннями, далі на даній основі визначається рівень економічної безпеки підприємства. Якщо показники загалом нижче критичних величин, відповідно й рівень економічної безпеки низький, якщо ж вище – то високий. Головною вадою зазначеної методики є невмотивованість відбору саме подібних секторів.

Покращання забезпечення діяльності економіко-організаційного механізму економічної безпеки потребує розроблення такого методичного підходу до комплексного інтегрального показника, котрий повинен відповідати таким умовам [67]:

➤ «в основі тактичного забезпечення об'єктних складових економіко-організаційного механізму економічної безпеки лежить формування та впровадження оціночного інтегрального показника;

- розробка методичного підходу до комплексної оцінки економічної безпеки здійснюється з урахуванням результатів поелементного аналізу;
- побудова моделі має базуватися на реальних статистичних даних;
- універсальність у використанні методичного підходу для підприємств інших галузей;
- використання мінімальної кількості складових;
- результати використання методики повинні бути максимально наближеними до реального стану економічної безпеки;
- методика повинна бути діагностичною, тобто на основі виявленого поточного стану безпеки підприємства розробляються сценарії тактичного і стратегічного розвитку об'єкта діагностики».

При тактичному забезпеченні об'єктних складових економіко-організаційного механізму економічної безпеки потрібно дослідити ефективність використання ресурсного потенціалу, визначити рівень фінансової стійкості підприємства, проаналізувати адаптивність техніко-технологічної бази до запровадження інновацій.

Оцінюючи ресурсну складову економіко-організаційного механізму економічної безпеки, використовують наступні показники: коефіцієнт фондівіддачі основних засобів, матеріалівіддачі, продуктивності праці, зносу основних засобів [37, с. 29]. Поєднані й усереднені такі показників надають можливість отримати інтегральний індекс ресурсної складової безпеки підприємства:

$$I_{PCEB} = 1/6(k_{\Phi BO3} + k_{\Pi P\Pi} + k_{\Phi O\Pi} + k_{M\Phi} + k_{OO\delta3} + k_{3O3}) \quad (2.2)$$

де

I_{PCEB} – індекс ресурсної складової економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємства;

$k_{\Phi BO3}$ – коефіцієнт фондівіддачі основних засобів;

$k_{\Pi P\Pi}$ – коефіцієнт продуктивності праці, млн. грн./ос.;

$k_{\Phi O\Pi}$ – коефіцієнт фондоозброєності праці, млн. грн./ос.;

k_{Me} - коефіцієнт матеріаловіддачі;

k_{OObz} – коефіцієнт оборотності оборотних засобів;

k_{ZOz} – коефіцієнт зносу основних засобів.

Позаяк економічна характеристика діяльності підприємства, окрім ресурсної, містить ще й інші складові, як-от інноваційну, то її оцінювання можна проводити на базі моделі [91]:

$$I_{PCEB} = 0,912(e^{\gamma L} + e^{\gamma \phi on}) \quad (2.3)$$

де

I_{PCEB} – індекс інноваційної складової економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємств;

e – основа натурального логарифму;

γL – коефіцієнт еластичності доходу за технологічним прогресом виробничої функції Тінбергена у моделі з трудовим чинником «середньорічна чисельність працівників»;

$e_{\phi on}$ – коефіцієнт еластичності доходу за технологічним прогресом виробничої функції Тінбергена у моделі з трудовим чинником «річний фонд оплати праці».

Індекс економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємства (I_{MEB}) формується на базі комплексного інтегрального показника оцінювання економічної безпеки і являє собою суму індексів об'єктних складових. У цьому випадку нормативне оціночне значення дорівнює 1. Отже, коли значення індексу економічної безпеки підприємства менше одиниці, то й рівень економічної безпеки незадовільний і, навпроти, коли індекс більше 1, то стан і функціонування механізму безпеки задовільний.

Далі проводимо нормування інтегрального індексу через поділ суми індексів об'єктних складових на 6 (сума їхніх критичних значень: $2 + 2 + 2 = 6$), в результаті чого одержуємо індекс економічної безпеки підприємств (I_{MEB}) як середньозважене нормоване трьох індексів: ресурсної об'єктної складової економіко-організаційного механізму економічної безпеки (I_{PCEB}), фінансової

складової ($I_{\Phi СЕБ}$) та інноваційної складової ($I_{ІСЕБ}$) [10]:

$$I_{МЕБ} = 1/6 (I_{РСЕБ} + I_{\Phi СЕБ} + I_{ІСЕБ}) \quad (2.4)$$

Стабільний контроль й оцінка стану ресурсної, фінансової й інноваційної складових, використовуючи індекс економічної безпеки, надають можливість реалізувати тактичне забезпечення економічної безпеки підприємства. На базі наслідків даного аналізу приймаються тактичні рішення й визначаються сценарії їхнього виконання на рівні управлінського персоналу підприємства. Щоби підприємство адаптувалося до кон'юнктури ресурсних ринків, відповідності техніко-технологічної бази науково-технічному прогресу та підвищення рівня прибутковості, виконується стратегічне забезпечення економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємств. Провідним результатом цього являється побудова стратегії розвитку економіко-організаційного механізму економічної безпеки. Позаяк аналізування діяльності підприємства відбувається в головному чином на базі двовимірного оцінювання, яке не завжди віддзеркалює правдиве становище, необхідно розглядати й інший підхід, котрий є більш ефективним та адекватним. Переважаюча більшість методик стратегічного аналізування використовує матричні методи (зокрема, матриці Ансофа, Портера, Бостонської консалтингової групи, McKinsey тощо).

В основі стратегічних матриць застосована комбінація двох критеріїв, як-от, темп зростання галузевого ринку й відносна частина ринку (матриця Бостонської консалтингової групи). Більшість науковців, що критикують матричні методи економічного аналізу, відзначають їхню необ'єктивність у зв'язку з двовимірністю, позаяк позиціонування підприємств відбувається лише за двома критеріями, а інші показники до уваги не беруться. Альтернативою може бути запровадження тривимірної моделі, котра включає третій критерій оцінювання і позиціонування підприємств не за квадрантами матриці, а за об'ємами тривимірного простору. Осі подібної тривимірної моделі стратегічного забезпечення економіко-організаційного механізму економічної безпеки віддзеркалюють показники-характеристики внутрішнього стану

підприємства, його зв'язок із зовнішньою середою та рівень економічної безпеки.

У ході обчислення тривимірної стратегічної моделі необхідно вибирати показник внутрішнього становища підприємства, котрий найбільше впливає на індекс економіко-організаційного механізму економічної безпеки. Поміж показників, котрі слід уживати для обчислення такої тривимірної моделі:

- ринкова вартість капіталу (вісь Z)
- коефіцієнт маневреності власного капіталу (вісь X)
- індекс економіко-організаційного механізму економічної безпеки (вісь Y)

Рис. 2.1 зображує модель з поділом сфер стратегічного забезпечення на 8 сегментів (Seg) за комбінаціями відповідності нормативним значенням критеріїв X_k , Y_k , Z_k . Критичні (нормативні) значення показників відзначаються відповідно l_j методичних рекомендацій з визначення ознак неплатоспроможності та ознак дій відносно приховівання банкрутства, фіктивного банкрутства [87, с. 123-125]:

➤ «для ринкової вартості – середнє значення в групі або індивідуально для кожного підприємства при порівнянні ринкової вартості з обсягом сукупних активів.

- для коефіцієнта маневреності власного капіталу – 0,1
- для індексу економічної безпеки – 1».

В економічному тлумаченні рисунок має показувати наступне: точки області першого сегмента (Seg 1) знаходяться вище значення X_k осі X, значення Y_k осі Y і значення Z_k осі Z. Таким чином, критичні (нормативні) значення показників утворюють наступні обмеження для 8 сегментів (рис. 2.1):

$$\text{Seg1 } \{X \geq X_k; Y \geq Y_k; Z \geq Z_k\};$$

$$\text{Seg 2 } \{X \leq X_k; Y \leq Y_k; Z \leq Z_k \};$$

$$\text{Seg 3 } \{X \leq X_k; Y \geq Y_k; Z \geq Z_k\};$$

$$\text{Seg 4 } \{X \geq X_k; Y \leq Y_k; Z \geq Z_k\};$$

$$\text{Seg5 } \{X \geq X_k; Y \leq Y_k; Z \leq Z_k \};$$

Seg 6 $\{X \leq X_k; Y \geq Y_k; Z \leq Z_k\}$;

Seg 7 $\{X \leq X_k; Y \leq Y_k; Z \geq Z_k\}$;

Seg 8 $\{X \geq X_k; Y \geq Y_k; Z \leq Z_k\}$;

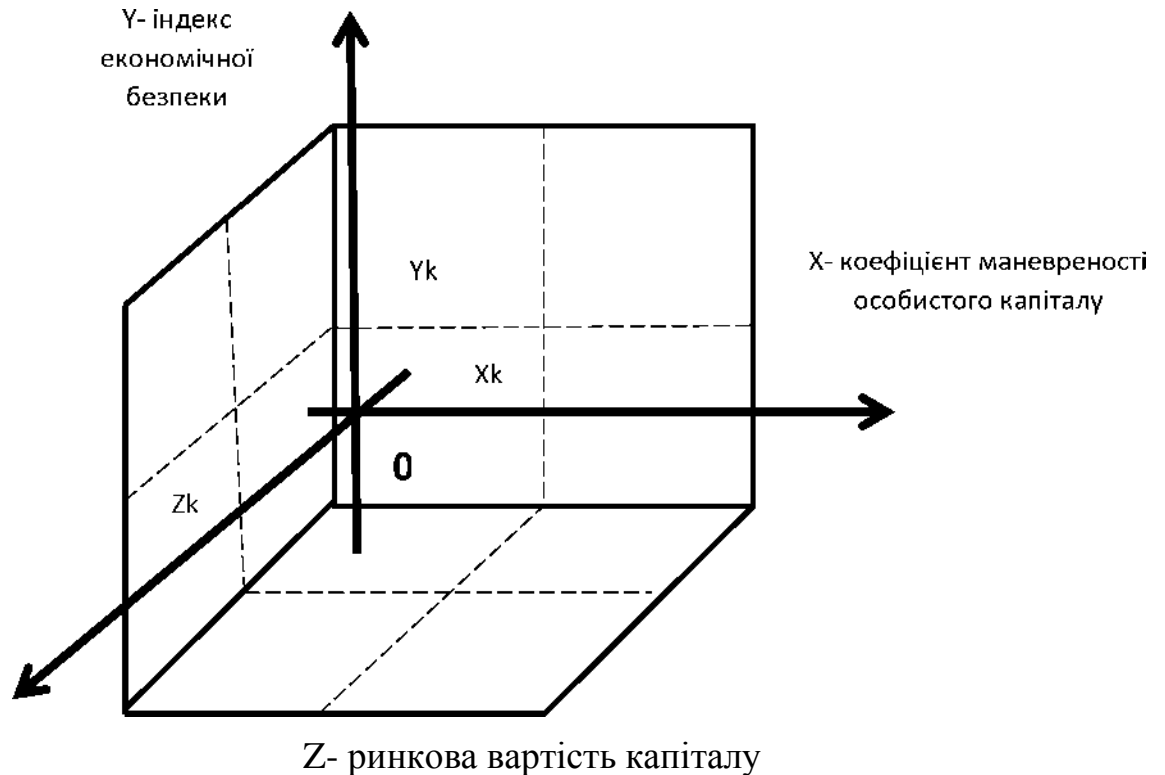

Рис. 2.1. Модель оцінки рівня економічної безпеки підприємства [87, с. 123].

Позиціонування підприємства провадиться по кожному з сегментів. Обрана стратегічна позиція є основою для розроблення відповідної стратегії розвитку підприємства. Використовуючи результати моделювання стратегічного забезпечення економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємств провадиться їхнє позиціонування за трьома показниками – індексом економічної безпеки, ринковою вартістю та коефіцієнтом маневреності власності капіталу.

Використовування даного методологічного підходу надає можливість оцінити справжнє становище підприємства на ринку, установити рівень забезпечення його економічної безпеки. Проте, коли ціллю є формулювання конкурентної позиції чи середнього рівня економічної безпеки підприємства в

конкретній галузі, тоді потрібно користуватися даними про певне підприємство або підприємство-конкурента. Виходячи з цього, на кожному підприємстві керівництвом вибирається система моделювання безпеки, яка є адекватною для зовнішніх і внутрішніх умов розвитку конкретного підприємства.

2.2 Методика розрахунку рівня економічної безпеки підприємства за її складовими

Як вже зазначалося вище, економічна безпека підприємства містить у собі фінансову, інтелектуальну, кадрову, технологічну, правову, екологічну, інформаційну та силову складові. До них також потрібно приєднати ринкову, й інтерфейсну складову, які характеризують надійне взаємодіяння з економічними контрагентами підприємства.

Забезпечення економічної безпеки підприємства потребує виділяти, аналізувати і оцінювати наявні загрози за кожною з функціональних складових і розробити на їх базі системи протидіючих та попереджувальних заходів.

За допомогою *фінансової складової* характеризують фінансову забезпеченість підприємства. На слабкість фінансової безпеки вказують наступні фактори: зменшення ліквідності; зростання кредиторської й дебіторської заборгованості; зменшення фінансової стійкості і т. д. За безпеку даної складової відповідають фінансові та економічні підрозділи підприємства. Оцінювання фінансової безпеки підприємства виконують, аналізуючи його фінансову стійкість, рівень якої визначають по достатній кількості обігових коштів (позичкових або власних), які потрібні для здійснювання виробничо-збутової діяльності.

Тому процес організації фінансової складової економічної безпеки підприємства можна представити як сукупність наступних кроків [33, с. 58]:

- «аналіз загроз негативного впливу на фінансову складову економічної безпеки підприємства;
- оцінка поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки підприємства;
- оцінка ефективності запобігання можливої шкоди на фінансову складову економічної безпеки підприємства;
- планування комплексу заходів із забезпечення фінансової складової економічної безпеки підприємства та розробка рекомендацій із застосування цих заходів;
- бюджетне планування практичної реалізації пропонованого комплексу заходів;
- планування корпоративних ресурсів;
- оперативна реалізація запланованих дій у процесі здійснення суб'єктом господарювання своєї фінансово-господарської діяльності».

Ефективність відвертання очевидних та потенційно можливих загроз (збитків) економічній безпеці підприємства характеризує дієвість роботи відповідних служб підприємства.

Насамперед оцінюють загрози економічній безпеці підприємства фінансової природи, які містять [91]:

- зовнішні негативні дії, а саме: спекулятивні операції на ринку цінних паперів; цінова й інші форми конкуренції; лобіювання конкурентами недостатньо продуманих рішень органів влади;
- внутрішні негативні дії, серед яких: неефективне фінансове планування й управління активами; малоефективна ринкова стратегія; помилкова цінова та кадрова політика;
- форс-мажорні ситуації (стихійне лихо, страйки, військові конфлікти) та ситуації, приближені до форс-мажорних (законодавчі акти, ембарго, блокада, зміна курсу валют тощо).

Під час оцінювання поточного ступеня забезпечення фінансової складової економічної безпеки аналізують наступне [там само]:

➤ фінансову звітність та результати діяльності підприємства (організації): платоспроможність, фінансову незалежність, структуру та використання капіталу й прибутку;

➤ конкурентне становище підприємства (організації) на ринку: частку ринку цього суб'єкта господарювання; ступінь використання сучасних технологій й менеджменту;

➤ ринок цінних паперів підприємства (організації): оператори й інвестори цінних паперів, курс акцій та лістинг.

Оціночними показниками являються [67]:

➤ $\pm E_C$ – надлишок (+) чи нестача (-) власних оборотних коштів потрібних для формування запасів і покриття витрат, що пов'язані з господарською діяльністю підприємства;

➤ $\pm E_T$ – надлишок або нестача власних оборотних коштів, середньострокових та довгострокових кредитів й позик;

➤ $\pm E_H$ – надлишок чи нестача загальної величини оборотних коштів.

Дані показники відповідають показникам забезпеченості запасів й витрат джерелам їхнього формування. Вони розраховуються за наступними формулами [106]:

$$\pm E_C = \pm E_C - Z \quad (2.5)$$

$$\pm E_T = (\pm E_T + K_T) - Z \quad (2.6)$$

$$\pm E_H = (\pm E_C + K_T + K_t) - Z \quad (2.7)$$

де

Z – сума запасів і витрат;

E_C – сума власних оборотних коштів підприємства;

K_m – середньострокові і довгострокові кредити та позики;

K_t – короткострокові кредити і позики.

Залежно від значення оціночних показників виокремлюють п'ять областей фінансової стійкості (областей ризику). Їм можна спів ставити п'ять відповідних рівнів фінансової безпеки (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Рівні фінансової складової економічної безпеки [52]

Стан підприємства	Формула
Абсолютна фінансова стійкість і абсолютна безпека, коли для функціонування підприємству достатньо власних оборотних коштів	$\pm E_C \geq 0, \pm E_T \geq 0, \pm E_H \geq 0$ (2.4)
Область нормальної фінансової стійкості і нормальний рівень безпеки, коли підприємство практично обходиться власними джерелами формування запасів і покриття витрат	$\pm E_C \approx 0, \pm E_T \approx 0, \pm E_H \approx 0$ (2.5)
Область нестійкого фінансового стану та нестабільного рівня безпеки, коли підприємству недостатньо власних оборотних коштів, і воно вдається до середньострокових і довгострокових позик і кредитів	$\pm E_C < 0, \pm E_T \geq 0, \pm E_H \geq 0$ (2.6).
Область критичного фінансового стану і критичного рівня безпеки, коли підприємство для фінансування своєї діяльності вдається до короткострокових кредитів (крім середньострокових та довгострокових)	$\pm E_C < 0, \pm E_T < 0, \pm E_H \geq 0$ (2.7)
Область кризового фінансового стану і кризового рівня безпеки, коли підприємство не в змозі забезпечити фінансування своєї діяльності ні власними, ні позиковими коштами, тобто знаходиться на межі банкрутства:	$\pm E_C < 0, \pm E_T < 0, \pm E_H < 0$ (2.8)

Ринкова складова економічної безпеки підприємства показує рівень відповідності внутрішніх перспектив розвитку підприємства зовнішнім, котрі існують у ринковому оточенні. На зменшення ринкової безпеки вказують: скорочення частини ринку, яку займає підприємство; зниження конкурентних позицій й змоги протистояти конкурентному натиску; зменшення адаптаційних шансів підприємства до перемін на ринку, невстигання за вимогами ринку і т. д. За цю складову економічної безпеки підприємства зобов'язана відповідати служба маркетингу підприємства. Оцінювання ступеня ринкової безпеки можна виконувати на базі наступного підходу.

Сутність такого підходу зводиться до оцінки рівня відповідності внутрішніх перспектив розвитку підприємства зовнішнім, котрі генеруються ринковим оточенням. Чинники ринкового оточення й фактори, які

характеризують внутрішні перспективи підприємства, як і в методі SWOT-аналізу [27] поділяють на дві групи. Для зовнішнього оточення – перспективи й загрози для підприємства - сильні та слабкі напрями діяльності.

Вплив будь-якого з чинників (як зовнішнього оточення, так і внутрішнього) на ринкову безпеку підприємства оцінюють при допомозі коефіцієнтів впевненості, котрі вимірюють за шкалою від -1 до +1. Будь-який з чинників розглядають про присутності або відсутності загроз ринковій безпеці підприємства. При цьому перспективи й сильні напрями оцінюють від 0 до +1, а загрози й слабкі напрями – від 0 до -1. Значення коефіцієнта впевненості виражає рівень впевненості в тому, що вплив чинника, котрий ним вимірюється, підвищує (+) або применшує (-) ступінь ринкової безпеки підприємства.

Значення коефіцієнтів впевненості (оцінювання) чинників визначають на основі минулої практики функціонування або ж експертним методом, коли експертами можуть бути керівник й провідні спеціалісти підприємства. Результати послідовно комбінують (до отримання завершальної оцінки двох чинників приєднують оцінку чергового фактора і т. д.) за відомими принципами [37, с. 34]:

$$K_0 = K_1 + K_2 \times (1 - K_1) \quad (2.8)$$

якщо $K_1 > 0$ и $K_2 > 0$;

$$K_0 = |K_1| + |K_2| \times (1 - |K_1|) \quad (2.9)$$

якщо $K_1 < 0$ и $K_2 < 0$;

$$K_0 = \frac{K_1 + K_2}{1 - \min(|K_1|, |K_2|)} \quad (2.10)$$

якщо K_1 і K_2 мають різні знаки.

Інтегральні оцінювання всього комплексу чинників зіставляють з таблицею прийняття рішень (табл. 2.2) та роблять умовивід щодо рівня ринкової безпеки підприємства. Потрібно зауважити, що при оцінюванні можна розглядати як ті чинники зовнішнього оточення й самого підприємства, котрі визначають його реальну роботу, так й ті, котрі розкривають його

потенційні шанси розвитку. Відповідно, оцінювання виконується: реального (істинного) рівня ринкової безпеки; потенційного, котрий буде досягнуто, якщо підприємство втілить в життя пропоновані варіанти розвитку.

Таблиця 2.2

Рівні ринкової складової економічної безпеки [65, с. 129]

Значення інтегральної оцінки	Висновок щодо рівня ринкової безпеки
$K_0 \leq -0,8$	Кризовий стан
$-0,8 < K_0 \leq -0,6$	Критичний рівень безпеки
$-0,6 < K_0 \leq -0,3$	Предкритичний рівень
$-0,3 < K_0 < 0,3$	Ситуація невизначеності
$0,3 \leq K_0 < 0,6$	Нестійкий стан
$0,6 \leq K_0 < 0,8$	Нормальний рівень безпеки
$K_0 \geq 0,8$	Абсолютна безпека

Інтерфейсна складова визначає надійність взаємодіяння з економічними контрагентами. Загрозами даній складовій економічної безпеки підприємства можуть бути імовірні неочікувані перемиї умов взаємодії (навіть до розриву зв'язків) з економічними контрагентами: торговими і збутовими посередниками, постачальниками, інвесторами, покупцями і т. д. Відповідальність за цю складову економічної безпеки покладається на службу маркетингу.

Перерахувати оцінки за порядковою шкалою відносні кількісні можна за формулою

$$O_{ji} = \frac{O_i}{O_{\max}} \quad (2.11)$$

де

O_{ji} – відносна оцінка j -го контрагента по i -му критерію;

O_i – бальна оцінка j -го контрагента по i -му критерію;

O_{max} – максимально можлива оцінка.

Сукупне оцінювання надійності j -го контрагента можна виконати за формулою (2.13), де B_{ji} - вагомість i -го показника для j -го контрагента.

$$H_{ji} = \sum_{i=1}^n O_{ji} \times B_{ji} \quad (2.12)$$

Оцінку надійності взаємодіяння з всією сукупністю контрагентів $H_{заг}$ обчислюють як середньоарифметичну H_j (середньозважену, якщо значення контрагентів суттєво відрізняються). Залежно від її значення виокремлюють рівні економічної безпеки, показані у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Рівні інтерфейсної складової економічної безпеки [65, с. 130]

Показник	Стан економічної безпеки
$H_{заг} = 1$	Абсолютна безпека
$-0,75 \leq H_{заг} < 1$	Нормальна безпека
$0,50 \leq H_{заг} < 0,75$	Нестабільне положення
$0,25 \leq H_{заг} < 0,50$	Критичний стан
$0,00 \leq H_{заг} < 0,25$	Кризовий стан

Залежно від специфіки економічного контрагента список критеріїв можна змінювати. Оцінювання надійності будь-якого з контрагентів здійснюється за таблицями, аналогічним табл. 2.4. В ній характеризують рівень відповідності досліджуваного контрагента кожному з оціночних критеріїв. Бали виставляються через виставляння оцінок (наприклад, «1») у рядках з назвами критеріїв навпроти стовпців зі шкалою оцінок.

Інтелектуальна складова характеризується інтелектуальним потенціалом персоналу підприємства. Негативним впливом на цю складову є: звільнення основних висококваліфікованих працівників, в наслідку чого виникає слабкість інтелектуального потенціалу підприємства; зменшення питомої ваги інженерно-технічних та наукових спеціалістів в загальній кількості

Таблиця 2.4

Ситуаційна оцінка економічного контрагента [65, с. 130]

Критерії	Порядкова шкала				
	Точно відповідає	Відповідає відносно	Невизначеність	Вірогідно не відповідає	Точно не відповідає
Імідж		1			
Досвід роботи	1				
Фінансовий стан		1			
Обов'язковість			1		
Тенденції розвитку		1			
Економічний потенціал			1		
Оцінка в балах	4	3	2	1	0

працівників; зменшення винахідницької й раціоналізаторської діяльності; зниження освітнього рівня персоналу і, особливо, спеціалістів апарату управління.

За інтелектуальну складову безпеки відповідає кадрова служба (відділ кадрів) та персонально головний інженер. Рівень інтелектуальної складової економічної безпеки визначається наступним чином.

Потрібно розрахувати значення наступних даних (коефіцієнтів) [94]:

- плинність спеціалістів високої кваліфікації, обчислюється як відношення кількості звільнених працівників до загальної кількості працівників даної кваліфікації;
- питома вага інженерно-технічного та наукового персоналу, обчислюється як відношення їхньої кількості до всієї кількості працюючих;
- показник винахідницької (раціоналізаторської) діяльності визначається відношенням кількості винаходів (рацпропозицій) до кількості працюючих або інженерно-технічного персоналу;
- показник освітнього рівня визначається відношенням кількості працівників, що мають вищу (спеціальну) освіту відповідно профілю діяльності підприємства, до загальної кількості працюючих і т. п.

Ці й інші аналогічні дані (коефіцієнти) зіставляють з даними інших підприємств або ж розглядають у динаміці (звичайно, при цьому зважають на

економічні показники діяльності досліджуваного й порівнюваного підприємств). Передусім значення всіх показників зводять до інтегрального, послуговуючись наступною формулою [106]

$$P_i = \sum_{i=1}^n (1 - \delta_i) \times B_i \quad (2.13)$$

де

n – кількість показників;

B_i – вага i -го показника;

δ_i – відносна оцінка i -го показника;

Подібні обчислення виконуються для всіх порівнюваних підприємств (періодів часу).

Потім визначають середнє значення інтегрального показника ($P_{ісеп}$) для своєї галузі (ринку), або для конкретного підприємства за кілька років. При цьому можна взяти певний діапазон середніх ($0,7 P_{ісеп} \leq P_{сеп} \leq 1,3 P_{ісеп}$).

За ступенем відхилення фактичних значень від середнього можна судити про рівень інтелектуальної складової економічної безпеки (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Рівні інтелектуальної складової економічної безпеки [97]

Показник	Стан економічної безпеки
$P_{ісеп} < P_{сеп}$	Рівень інтелектуальної безпеки нижчий за середній
$P_{ісеп} \geq P_{сеп}$	Рівень інтелектуальної безпеки вищий за середній
$0,7 P_{ісеп} \leq P_{сеп} \leq 1,3 P_{ісеп}$	Середній рівень інтелектуальної безпеки

Кадрова складова економічної безпеки розкриває кадрову забезпеченість підприємства.. Основними негативними впливами в цьому випадку є: «відтік кадрів; плінність кадрів; фізичне старіння кадрів, старіння їх знань та кваліфікації; низька кваліфікація кадрів; поєднання основної діяльності з роботою в інших організаціях, що пов'язано як з низькою віддачею працівника, так і з можливим виходом конфіденційної інформації за межі підприємства»

[97].

Безпека даної складової безпеки знаходиться у віданні кадрової служби (відділу кадрів) підприємства.

Обчислення рівня безпеки для кадрової складової провадять подібно безпеці інтелектуальної складової, додавши зміни до переліку показників. В ряді випадків показники інтелектуальної й кадрової складової економічної безпеки підприємства можна об'єднати.

Загальну схему дій з охорони кадрової та інтелектуальної складової представлено на рис. 2.2.

Захист інтелектуальної й кадрової складових економічної безпеки обхвачує взаємопов'язані але й одночасно незалежні напрямки діяльності суб'єкта господарювання [33, с. 61]:

- «перший – спрямованість на роботу з персоналом фірми та підвищення ефективності діяльності всіх категорій персоналу;
- другий – націленість на збереження й розвиток інтелектуального потенціалу, тобто сукупності прав на інтелектуальну власність або на її використання (у тому числі патентів і ліцензій), та на поповнення знань і професійного досвіду працівників підприємства (організації)».

Перша стадія процесу охорони економічної безпеки характеризується оцінюванням загроз негативних дій та спричиненням можливих втрат від таких дій. Серед головних негативних впливів на економічну безпеку підприємства виділяють недостатній кваліфікаційний персоналу, небажання або нездатність працівників забезпечити максимальну вигоду своєму підприємству. Такі обставини можуть бути зумовлені низьким рівнем управління персоналом, нестачею коштів на оплату праці або нераціональним їх використанням.

Процес планування й управління персоналом підприємства, який спрямовано на захист відповідного рівня економічної безпеки, повинен скеровуватися на організацію добору, найм, навчання та мотивацію праці

працівників, що включає матеріальні й моральні стимули, престижність професії, волю до творчості, забезпечення соціальними благами.

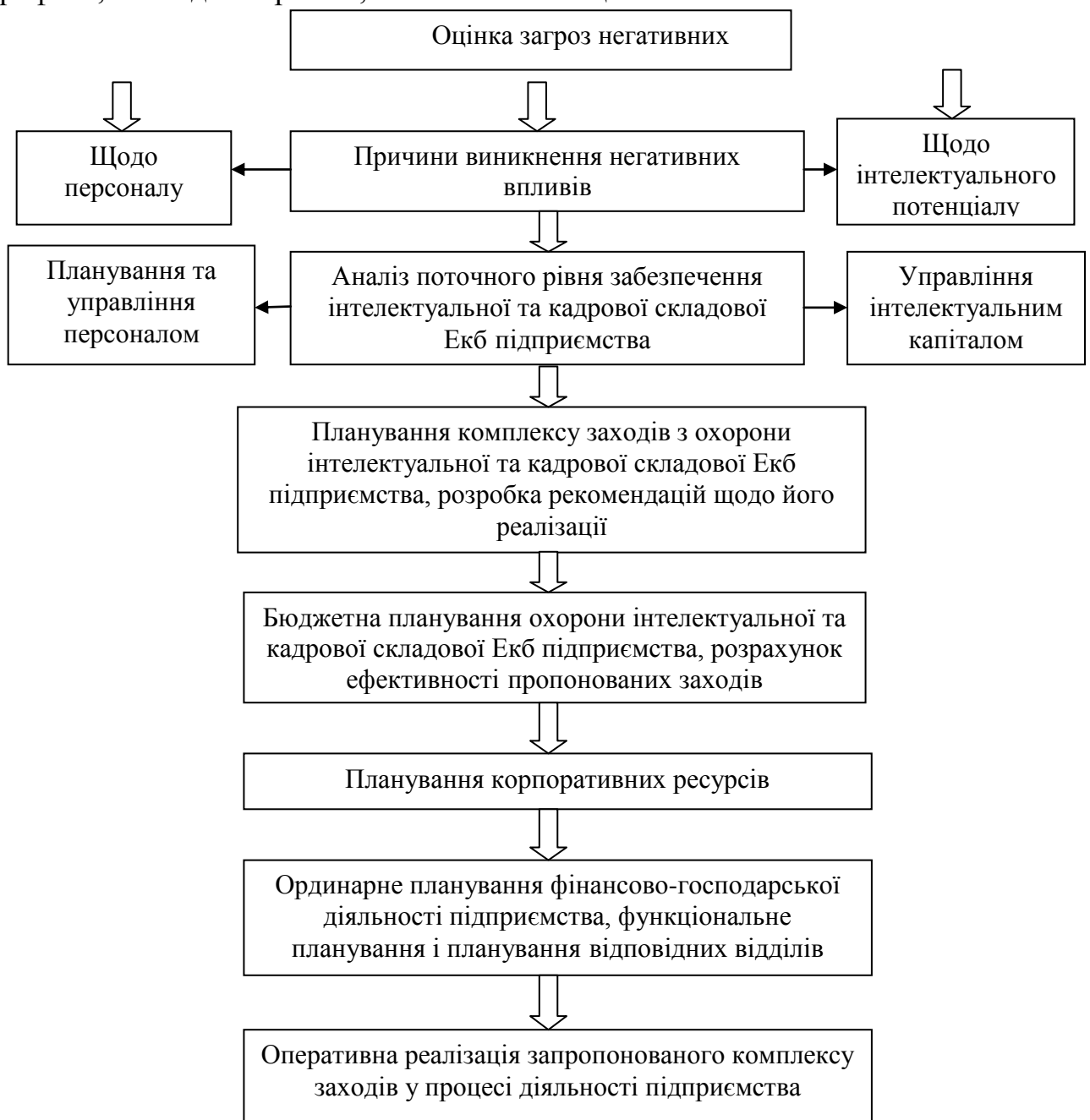

Рис. 2.2. Загальна схема діяльності щодо охорони інтелектуальної та кадрової складової економічної безпеки підприємства [33, с. 60].

Важною ланкою досягнення нормального рівня економічної безпеки стає оцінювання ефективності заходів, яке відбувається при зіставленні загальної величини розходів на профілактичні заходи та втрат, які могли б бути на підприємстві (організації).

Технологічна складова визначає технологічний потенціал та рівень його захищеності. Основними негативними впливами у цьому випадку являються: дії, скеровані на зниження технологічного потенціалу підприємства; недотримання технологічної дисципліни; моральне старіння технологій, що використовуються.

Захист техніко-технологічної складової безпеки покладається на технологічну службу, як здійснює контролювання технологічної дисципліни, удосконалення наявних та розробку новітніх ефективних технологій тощо. Показники рівня технологічної безпеки можуть обчислюватися подібно двом попереднім складовим, проте перелік показників буде новим.

Так, зокрема, потрібно користуватися такими показниками, котрі розкривають технологічний потенціал та технологічну безпеку підприємства (звичайно, враховуючи економічні результати їхньої діяльності) [67, с. 155]:

➤ «рівень прогресивності технологій, розраховується як відношення кількості використовуваних прогресивних сучасних технологій (на рівні кращих серед підприємств, що працюють на конкретному ринку) до загальної їх кількості на підприємстві;

➤ рівень прогресивності продукції, що розраховується як відношення кількості найменувань вироблених нових прогресивних видів продукції (на рівні кращих зразків серед підприємств, що працюють на конкретному ринку) в загальній їх кількості;

➤ рівень технологічного потенціалу, що розраховується як частка технічних і технологічних рішень на рівні винаходів у загальній кількості нових рішень, які використовуються у виробничому процесі і т. д.»

Правова складова. Основними загрозами безпеці даній складові [97]:

➤ «недостатня правова захищеність інтересів підприємства, договірної та іншої ділової документації;

➤ порушення юридичних прав підприємства та його працівників;

➤ навмисне або ненавмисне розголошення комерційно важливих

відомостей; порушення норм патентного права».

Захистом правової складової займається юридичний й патентно-ліцензійні підрозділи підприємства, які здійснюють «правове забезпечення діяльності підприємства, юридичне опрацювання договірної документації, ведення судових й арбітражних розглядів, правове навчання персоналу, ведення патентного фонду підприємства, контроль порушень норм патентного права, цензура публікацій» [97]. Рівень правової безпеки у цьому випадку визначається залежно від співвідношення збитків, понесених підприємством (як конкретних, так й у виді упущеної користі) внаслідок недотримання правових норм (приміром, виплат за позовами у зв'язку з порушенням юридичних норм і прав), й загальної величини втрат, яким вдалося запобігти юридичній службі. Для оцінювання можна застосовувати наступну шкалу, викладену у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Рівні правової складової економічної безпеки підприємства [97]

Показники, %	Стан економічної безпеки
Немає	Абсолютна правова безпека
від 0 до 25	Нормальна правова безпека
25 – 50	Нестабільний стан
50–75	Критичний стан
75–100	Кризовий стан

Екологічна складова. Негативними впливами на економічну безпеку, які чинять вплив на дану складову являються чинники, що загрожують здоров'ю працівників підприємства, зниження прибутку з-за високого рівня екологічних штрафів і платежів, втрата конкурентоспроможності підприємства та його продукції, негативний імідж підприємств.

Захист у цьому випадку покладається на службу екологічної безпеки. Нею здійснюється контроль екологічності діяльності підприємства та екологізація усіх видів функціонування підприємства. Рівень екологічної безпеки підприємства в загальному можна визначити наступним чином [88]:

- «абсолютна екологічна безпека, якщо забруднюючих речовин у

викидах (у повітряне, водне середовище і ґрунт), що супроводжують діяльність підприємства, немає;

- нормальна екологічна безпека, якщо фактична концентрація забруднюючих речовин у викидах знаходиться в межах гранично допустимої концентрації (ГДК);

- нестійкий екологічний стан, якщо фактична концентрація забруднюючих речовин у викидах (за більшістю забруднювачів) перевищує ГДК не більше ніж на 50 %;

- критичний екологічний стан, якщо фактична концентрація забруднюючих речовин у викидах (за більшістю забруднювачів) перевищує ГДК більш ніж у два рази».

Інформаційна складова. Рівень даної складової економічної безпеки визначається певною частиною неповної, хибної й двоїстої інформації, яка використовується в ході прийняття управлінських рішень. Захист цієї складової покладається на інформаційно-аналітичну службу разом зі службою охорони, яка здійснює розгляд достовірності інформації, яка поступає, збір, нагромадження, систематизацію й зберігання інформації, охорону інформації від несанкціонованого використання, підтримку зв'язків з діловими партнерами та широкими прошарками громадськості.

При обчисленні рівня інформаційної безпеки використовуються наступні коефіцієнти [94]:

- «коефіцієнт повноти інформації (K_{III}), що розраховується як відношення обсягу інформації, наявної в розпорядженні особи, що приймає рішення (ОПР), та обсягу інформації, необхідної для ухвалення обґрунтованого рішення;

- коефіцієнт точності інформації (K_T), що розраховується як відношення обсягу релевантної інформації до загального обсягу наявної в розпорядженні ОПР інформації;

- коефіцієнт суперечливості інформації (K_{CUI}), що розраховується як

відношення кількості незалежних свідчень на користь ухвалення рішення до загальної кількості незалежних свідчень у сумарному обсязі релевантної інформації».

Об'єм інформації можна рахувати сторінках формату А4, кількості символів тексту, Кбайт, Мбайт і т. п. Обчислення рівня безпеки інформаційної складової здійснюється за формулою

$$K_i = K_{III} \times K_{TI} \times K_{CUII} \quad (2.14)$$

Визначення рівня інформаційної безпеки можна визначати на основі значень

Рівень інформаційної безпеки може бути визначений на основі значень трьох вищезазначених коефіцієнтів (табл. 2.7):

Таблиця 2.7

Рівні інформаційної складової економічної безпеки підприємства [33, с. 62]

Показники	Стан економічної безпеки
$K_I \geq 0,7$	Високий рівень безпеки
$0,3 \leq K_I < 0,7$	Середній рівень безпеки
$K_I < 0,3$	Низький рівень безпеки

Силова складова. Основними негативними впливами, які загрожують цій складовій, є [88]:

➤ «фізичні і моральні впливи, спрямовані на конкретних особистостей, в особливості керівництво та провідних фахівців підприємства з метою заподіяти шкоду їх здоров'ю (фізичному і психологічному), а також репутації та матеріальному благополуччю, що становить загрозу нормальній діяльності підприємства;

➤ негативні впливи, які заподіюють шкоду майну підприємства, несуть загрозу зниження вартості його активів і втрати економічної незалежності (у т.ч. доступ до конфіденційної інформації підприємства, включаючи промислове шпигунство; дезінформація; знищення інформації тощо)».

Оборону від негативних впливів, які припадають на силову складову, має здійснювати служба охорони, у віданні якої знаходяться забезпечення фізичної оборони керівництва підприємства, запровадження пропускового режиму, захист будівель, приміщень, ліній зв'язку й устаткування, охорона інформації від несанкціонованого використання, організація режиму секретності документів та матеріалів, готовність до надання охорони та безпеки в екстремальних умовах, навчання працівників розрізняти небезпеку та використовувати заходи самозахисту.

Визначення рівня даної складової економічної безпеки підприємства заснований на оцінюванні імовірності здійснення вищезазначених та аналогічних загроз. Така імовірність розраховується як об'єктивно – частота негативних впливів у минулому та поточному етапах функціонування підприємства, так і суб'єктивно – використовуючи метод експертних оцінок. До уваги при цьому потрібно брати можливі збитки, внаслідок здійснювання загроз.

Рівень силовій складовій економічної безпеки можна розрахувати на основі табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Рівні силовій складовій економічної безпеки підприємства [88]

Рівень безпеки	Умови			
Високий	$P \leq 0,0001$ $\Pi_{Bm} \approx B_{BK}$	$P \leq 0,001$ $ВД < \Pi_{Bm} \leq B$	$P \leq 0,01$ $\Pi_{\text{ч}} < \Pi_{Bm} \leq ВД$	$P \leq 0,1$ $\Pi_{Bm} \leq \Pi_{\text{ч}}$
Середній	$0,0001 < P \leq 0,001$ $\Pi_{Bm} \approx B_{BK}$	$0,001 < P \leq 0,01$ $ВД < \Pi_{Bm} \leq B$	$0,01 < P \leq 0,1$ $\Pi_{\text{ч}} < \Pi_{Bm} \leq ВД$	$0,1 < P \leq 0,2$ $\Pi_{Bm} \leq \Pi_{\text{ч}}$
Низький	$P > 0,001$ $\Pi_{Bm} \approx B_{BK}$	$P > 0,01$ $ВД < \Pi_{Bm} \leq B$	$P > 0,1$ $\Pi_{\text{ч}} < \Pi_{Bm} \leq ВД$	$P > 0,2$ $\Pi_{Bm} \leq \Pi_{\text{ч}}$

Умовні позначення:

P – імовірність втрат;

Π_{Bm} - величина можливих втрат;

B_{BK} – власні кошти підприємства;

B – виручка від реалізації продукції;

$ВД$ – валовий дохід;

$Пч$ – чистий прибуток.

Необхідно відзначити, що таким чином можна обчислювати рівні безпеки будь-якої з вищезазначених складових. Однак практично таке оцінювання є досить складним, позаяк у більшості складових економічної безпеки важко визначити імовірність та величину потенційних збитків.

Загальний рівень економічної безпеки підприємства з врахуванням всіх її складових визначається в наступним чином.

По-перше, необхідно перетворити показники рівнів кожної складової економічної безпеки у відносні оцінки. Використовуємо формулу [106]

$$O_i = \frac{1}{N_i} \times n_i \quad (2.15)$$

де

O_i – відносна оцінка i -ї складової економічної безпеки підприємства;

N_i – кількість рівнів i -ї складової економічної безпеки;

n_i – номер розрахованого відповідно до викладеного вище підходам рівня безпеки i -ї складової. рахуючи від самого невігідного включно.

Далі визначаємо значення O_i кожної із складових економічної безпеки.

На останньому етапі розраховуємо інтегральну оцінку економічної безпеки як середньозважену всіх складових. Підсумовуємо результати: рівень економічної безпеки буде тим вищий, чим ближче значення інтегральної оцінки наближається до одиниці. Оцінка в діапазоні нижче 0,5 говорить про послаблення економічної безпеки підприємства. Дослідження окремих складових покаже від якої із складових виходить загроза.

Для унаочнення оцінювання економічної безпеки підприємства можна представити результати у вигляді діаграми з полярною системою координат (рис. 2.3), на якій кути відповідають ваговим характеристикам, тоді як радіус-вектори представляють рівні складових економічної безпеки підприємства, які обчислені за формулою 2.15.

Рис. 2.3. Схема областей економічної безпеки підприємства (вагомості складових умовно показано рівнозначними [91]

Результати аналізу та оцінювання рівнів складових економічної безпеки покладаються в основу розроблення заходів, скерованих на протистояння загрозам економічній безпеці та підвищення її рівня, й, відповідно, пристосування його адаптаційних можливостей при змінах умов діяльності підприємства, підготовка умов для сталої діяльності і розвитку.

2.3. Методичні підходи до обчислення інтегрального індексу забезпечення економічної безпеки підприємства

Дослідивши методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки підприємств державного сектору економіки, можна стверджувати, що

кожна з цих методик має певні обмеження при застосуванні, не надає можливості повно і точно визначити рівень економічної безпеки. Мусимо констатувати, що:

- різні підходи до оцінювання економічної безпеки підприємства обумовлені неоднаковими цілями, котрі ставляться під час оцінювання;
- в методиках застосовуються різні види й системи показників, однак немає показників, які дозволили б оцінювати такі складові економічної безпеки як ринкова, інтерфейсна, правова, екологічна, силова;
- важко практично використовувати пропоновані методики, позаяк немає статистичних даних для проведення обчислень;
- система показників об'ємна, насичена, що породжує утруднення й обтяжує проведення оцінювання. Велике число показників не означає точності й достовірності оцінювання.

Саме тому потрібно ретельно підходити до вибору методик розрахунку рівня економічної безпеки підприємства. Розглянемо одну з них, а саме – обчислення інтегрального індексу на основі оцінювання впливу факторів підприємницького ризику. Даний індекс дозволяє отримати інформацію про економічну безпеку підприємства в цілому або ж окремих складових економічної безпеки.

Поняття «економічний індикатор» походить з західної економічної науки та визначається зарубіжними дослідниками в основному без розбіжностей: індикатор – це серія статистичних даних, які використовуються економістами для аналізу та прогнозу наступних змін в економічній діяльності.

Вітчизняна наукова економічна література розглядає індикатор як цифровий показник зміни економічної величини, яку використовують для розробки економічної політики, напрямків розвитку тих чи інших економічних процесів та оцінювання їхніх результатів [34]. Зазначимо також, що поряд з терміном «індикатор» досить часто вживається поняття «показник». Проте так

як в англійській мові не має відповідного лінгвістичного аналога та зважаючи на незначущі в економічному сенсі тонкощі, які розрізняють два зазначених поняття, є можливим вважати «індикатор» та «показник» як взаємозамінні поняття, які на рівних вживаються в наукових працях [47].

Тому пропонується індикатори – показники економічної безпеки підприємства, застосовувати як орієнтований економічний показник вимірювання, який надає можливість в певній мірі визначати, в котрому напрямку варто чекати розвиток економічних процесів.

Отже, організація забезпечення економічної безпеки підприємства розглядається як процес відвертання втрат від негативних дій за різноманітними напрямками фінансово-господарської діяльності через оцінювання конкретних і можливих внутрішніх й зовнішніх факторів підприємницьких ризиків, котрі являються невіддільною складовою функціонування будь-якого підприємства.

Дана методика оцінювання економічної безпеки підприємства охоплює усі найбільш помітні площини управлінської діяльності, надає можливість уникнути повтору окремих показників, швидко допомагає одержати картину стану рівня безпеки підприємства. Пропонована методика наділена певними перевагами, її можна використовувати на підприємствах для внутрішнього оцінювання власної безпеки для вияву сильних та слабких сторін підприємства. За допомогою інтегрального показника є можливим здійснювати оцінювання економічної безпеки і в динаміці, і на конкретний період часу. Таким чином, вирішується основна проблема всіх загальноприйнятих показників – недовершеність статичних обчислень, на основі котрих неспромога дійти обґрунтованого підсумку щодо погіршення або покращання фінансово-економічного становища підприємства. Подібний підхід допускає зіставити різні різновиди підприємств державного сектору економіки.

Оцінка економічної безпеки підприємства за інтегральним індексом досить часто наводиться в розвідках з економічної безпеки підприємства. Певною мірою це спричинено прямими плюсами підходу, серед котрих варто визначити наступні: традиційний хід оцінних обчислень, їх простота; змога скористатися одиничними показниками для формулювання комплексних показників, котрі наявні в звітності підприємства, або для обчислення котрих є потрібні дані; можливість підбору показників чи їх побудови; можна використовувати будь-скільки показників.

Однак ми вважаємо, що недоліки даної методики оцінювання економічної безпеки підприємства є значно суттєвішими, що спричинює потребу помітного вдосконалення досліджуваної методики або ж дуже обмежено його використовувати. Такий погляд викликаний тим, що [105]:

- процес нормалізації значень одиничних показників та згортки (одиничних й комплексних показників) зумовлює значний відрив отриманого оцінювання економічної безпеки від її істинного становища;

- в оцінюванні беруть участь ретроспективні значення показників, внаслідок чого отримане оцінювання економічної безпеки придатне для аналітичної діяльності, проте майже непридатне для прийняття поточних управлінських рішень (не кажучи вже про прийняття стратегічних) та доручення службі (відділу) економічної безпеки стосовно діяльності підприємства;

- немає обґрунтованих рекомендацій відносно показників, котрі якнайточніше розкриватимуть кожен складову економічної безпеки підприємства;

- також труднощі появляються і з осібними показниками, котрі можна привести до загальноприйнятого значення, позаяк при оцінці рівня економічної безпеки важливе значення виконують не тільки відібрані показники, а й їх граничні значення;

➤ суттєвою вадою є неможливість практично визначити вплив на рівень економічної безпеки таких якісних характеристик, як, імідж підприємства, рівень довіри до нього контрагентів, прихильність персоналу та ін.

Таким чином, досліджувана методика розрахунків економічної безпеки підприємства дозволяють коректно провести розрахунки інтегральних показників безпеки. Проте дана методика некоректно визначає перебування показника в тій чи іншій зоні.

Висновки до розділу 2

Рівень економічної безпеки підприємства пропонується оцінювати на основі формулювання сукупного чинника при допомозі зважування та підсумовування окремих функціональних чинників, котрі обчислюються через зіставлення.

Економічна безпека підприємства характеризується певною сукупністю кількісних й якісних ознак. Одними з найважливіших значиться рівень економічної безпеки, котрий оцінюється як з якісної, так й з кількісної сторони. Важливість даної ознаки вказує на перспективи стійкого й найбільш ефективної діяльності підприємства на сучасній стадії його розвитку та можливість збільшення в подальшому. Тому розроблення певної методики оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, що враховує вплив підприємницьких небезпек, являється необхідною для поліпшення дієвості функціонування підприємств.

У сучасній економічній науці науковці у більшості випадків обмежуються тільки поверховим аналізом існуючих методик оцінювання економічної безпеки підприємства та не надають ніяких точних рекомендацій,

котру із них ліпше використовувати при впливі того або іншого виду небезпеки.

При особному застосовуванні ні одна з наявних методик оцінювання рівня економічної безпеки підприємства не надає правдивих результатів. Розгляд економічної літератури показав, що більша частина існуючих наукових джерел займається аналізом загальних методик оцінювання економічної безпеки, однак доцільність їхнього застосування при врахуванні рівня впливу підприємницьких небезпек не розкрита в достатньому ступені.

Більша частина існуючих методик оцінювання рівня економічної безпеки стосується проблем забезпечення економічної безпеки на півні регіону й країни, тоді як проблемам економічної безпеки підприємств приділено суттєво менше досліджень. Застосовуючи оцінювання рівня економічної безпеки підприємства досліджується дієвість функціонування підприємства, виявляються проблемні сфери безпеки, попереджаються потенційні небезпеки для підприємництва, які можуть утворитися при появі того або іншого ризику. Саме це на сьогодні є важливим для розроблення методики оцінювання економічної безпеки підприємства, яка враховує вплив підприємницьких ризиків. Основні з них було досліджено у розділі 2.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ

3.1. Послідовність виконання оцінки рівня економічної безпеки підприємства державного сектору економіки України

У комплексі інтегральний індекс економічної безпеки підприємства визначається поетапно. на основі визначення впливу підприємницьких ризиків. Рівень підприємницьких ризиків доцільно розглядати за складовими економічної безпеки як показник-індикатор для формулювання рівня економічної безпеки підприємства. Система індикаторів, які отримали кількісне вираження, дозволяє заздалегідь сповіщати про загрози та вживати заходи їхньої застереження. Пропонована методика побудована на обчисленні 10 часткових індикаторів (складових) економічної безпеки, котрі поділено на 6-10 груп індексів, якими виступають ризики впливу на безпеку підприємства, й формулюванні інтегрального індексу економічної безпеки підприємства. Кожен з цих індикаторів містить найбільш важливі фактори підприємницьких ризиків, котрі віддзеркалюють самостійні напрями впливу ризиків й продукують стабільну діяльність підприємства.

Розрахунок інтегрального індексу економічної безпеки підприємства відбувається за певними етапами, які зображені на рис. 3.1.

Перший етап розпочинається підбором сукупності індикаторів, які будуть використовуватись для оцінки стану складових економічної безпеки. В науковій літературі, присвяченій проблемам економічної безпеки, більшість методик заснована на дослідженні лише фінансових показників, які надає

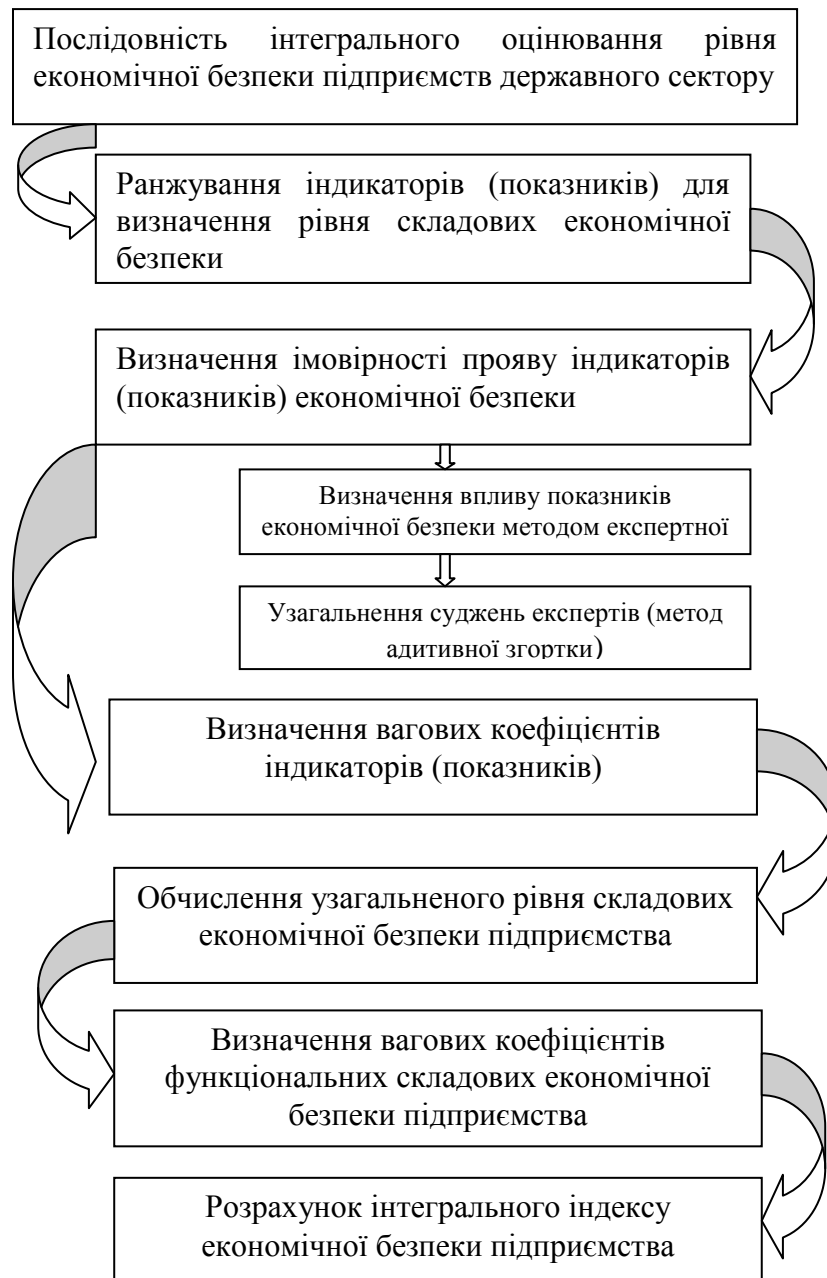

Рис. 3.1 Етапи інтегральної оцінювання рівня економічної безпеки підприємств державного сектору
(розроблено за [47,64, 8])

офіційна бухгалтерська звітність. Проте, як нам здається, такі фінансові показники не надають повною мірою інформації про комплексність процесів управління економічною безпекою підприємства. Такі показники охоплюють значну сферу діяльності підприємства, але не всі процеси, й тому можна

говорити про однобічне спрямування й перешкоджання повноцінним діям по забезпеченню економічної безпеки підприємства.

Для оцінювання стану економічної безпеки користуються відомими статистичними індикаторами і класичними залежностями. Проте циклічність розвитку ринку із глибокими та малопрогнозованими кризами обумовлює потребу у розробці та застосуванні спеціальних систем індикаторів-показників, які вивчають кон'юнктуру та надають змогу заздалегідь визначити загрози, які мають виникнути, для успішного функціонування підприємства.

Розроблення ефективної системи індикаторів економічної безпеки є складною методологічною справою, адже, на думку В. Г. Гутмана, їхня «кількість і якість ... повинна бути достатньою для того, щоб завчасно й адекватно сигналізувати про виникнення і розвиток дестабілізуючих тенденцій в економіці, одночасно не обтяжуючи систему економічної безпеки, яка створена для безпомилкового і оперативного реагування на можливі загрози» [8, с. 75].

Головними принципами при формуванні системи показників-індикаторів економічної безпеки підприємства мають бути нескладність проведення, оперативність обчислень й збалансованість вибраних показників-індикаторів.

Під час формування системи індикаторів-показників потрібно зважати на їхню самостійність (відсутність функціональної чи тісної залежності серед критеріїв), повноту (врахування всіх якісних напрямів суб'єкта), інформативність (зміна значення критеріїв в часі та просторі), вимірюваність (визначення видів шкали вимірювання критеріїв) і стабільність (незмінність бази системи критеріїв для зіставлення оцінок управлінця в стратегічному плані). Для цього виконується якісний наліз ранжування чинників ризику підприємства за складовими економічної безпеки (Додаток А).

При формуванні системи показників-індикаторів використовується аналіз чинників ризиків підприємств за складовими економічної безпеки.

На другому етапі визначаємо ймовірність індикаторів економічної безпеки підприємства. Розповсюдженим методом, котрий використовується у ході оцінювання, являється метод експертних оцінок, в результаті якого отримується потрібна інформація стосовно підприємницьких ризиків, які можуть заважати функціонуванню підприємств, за підсумком обробки й узагальнення суджень досвідчених підприємців й фахівців.

Для отримання детальної інформації відносно ризиків, котрі є найбільш важливими в практиці підприємств, й визначення інтенсивності подібного впливу, варто застосовувати метод експертних оцінок на основі застосування анкетного опитування.

При узагальненні оцінок експертів використовується метод адитивної згортки показників, який застосовуємо у тому випадку, якщо індикатори самостійні за значущістю та є змога виміряти їх у кількісній шкалі.

Розмір відносної ймовірності впливу індикаторів визначається формулою [48, с. 147]:

$$v_i = \frac{\sum_i^m a_{ij}}{\sum_i^m \sum_j^n a_{ij}}, \quad (3.1)$$

де

a_{ij} – бальна оцінка значущості i -го індикатора, яка дана j -м експертом цьому значенню показника;

j – індекс експерта;

i – індекс критерію;

n – кількість індикаторів;

m – кількість експертів.

На третьому етапі показникам економічної безпеки надаються вагові коефіцієнти – числові відносні показники, котрі розкривають ступінь значення чи вагомості його впливу на функціонування підприємства. Адже не можна

ігнорувати той факт, що різні фактори неоднозначно впливають на заключний результат.

Щоби ефективно управляти діяльністю підприємства при постійних впливах ризиків на економічну безпеку, постає потреба застосування попереднього ранжування факторів ризику для відкидання незначних чи не впливових при допомозі визначення вагових коефіцієнтів вагомості показників економічної безпеки підприємства.

В умовах недостатності теоретичних досліджень з даного питання й помітної невизначеності середовища при вирішенні досліджуваної проблеми пропонується оцінювати фактори підприємницького ризику в порівнянні з розміром чинників загроз, котрі в тій чи іншій мірі чинять вплив на функціонування підприємства.

За допомогою експертного аналізу відбирають інформативні чинники ризику, що впливають на діяльність підприємства, та визначають їхні вагові коефіцієнти.

Сутність четвертого етапу полягає у визначенні рівня кожної складової економічної безпеки підприємства. Обчислення значення інтегрального індикатора за кожною складовою розраховується за формулою [28, с. 75]:

$$l_j = I - R_i, \quad (3.2)$$

де

l_j – інтегральний індикатор складової економічної безпеки підприємства;

R_i – узагальнюючий рівень i -тої складової економічної безпеки підприємства, який обчислюють за формулою [там само]:

$$R_i = \frac{\sum_i^n v_i \times w_{ij}}{n_i}, \quad (3.3)$$

де

v_i – ваговий коефіцієнт i -го індикатора, котрий даний j -м експертом i -тому значенню показника;

w_{ij} – імовірність прояву i -того індикатора, котрий даний u -м експертом i -тому значенню показника;

n_i – кількість рівнів i -ої складової економічної безпеки.

Так як поміж рівнем підприємницького ризику за i -тою складовою економічної безпеки й економічною безпекою підприємства існує обернена залежність – збільшення рівня підприємницького ризику знижує рівень економічної безпеки, та навпаки – слід віднаходити розбіжність між найбільшим значенням узагальненого оцінювання рівня i -ої складової економічної безпеки й обчисленим значенням складової безпеки.

Тож ця дія нормалізує показники-індикатори, тобто здійснює перехід до масштабу вимірювань, коли оптимальне значення показника дорівнює значенню 1, а «найгірше» – значення 0, позаяк ризику являються дестимуляторами економічної безпеки підприємства.

Під час п'ятого етапу відбувається конкретизація вагових коефіцієнтів складових економічної безпеки підприємства, котрі позначають відносне значення належної складової економічної безпеки підприємства в загальній системі складових. Такі коефіцієнти визначаються через ранжування складових економічної безпеки підприємства з наданням їм питомих значень в частках одиниці. При визначення вагових коефіцієнтів застосовуються наступні методи: метод експертних оцінок, прийоми кореляційного аналізу, метод графів й інші економіко-математичні методи. Проте використання перелічених методів утруднюється тією обставиною, що вагові коефіцієнти уніфікованих одиничних показників в підсумковому оцінюванні економічної безпеки підприємства не можна безпосередньо виміряти будь-яким із вищеперерахованих методів. Тому більш прийнятним у цьому випадку є вживання методу експертних оцінок. Експертна оцінка вагових коефіцієнтів економічної безпеки підприємства відбувається при допомозі анкетного опитування.

На заключному, шостому етапі визначається інтегральний індекс економічної безпеки підприємства, котрий

На шостому етапі на основі запропонованої методики здійснюється визначення інтегрального індексу економічної безпеки підприємства, який обчислюється за формулою [36, с. 86]:

$$l = \sum_{i=1}^n l_j \times d_j, \quad (3.4)$$

де

d_j – вагові коефіцієнти складових економічної безпеки підприємства.

При цьому d_j має задовольняти наступні умови: $0 \leq d_j \leq 1$, а $\sum d_j = 1$. Інтегральний індикатор кожної складової економічної безпеки приймає найкраще оптимальне значення при $l_j = 1$, а найгірше його значення при $l_j = 0$. Коли рівень ризику певної складової економічної безпеки відсутній, тоді підвищується значення іншої складової безпеки підприємства, що в підсумку нівелює вплив на значення загального рівня інтегрального індексу економічної безпеки підприємства.

3.2 Шляхи покращання забезпечення системи економічної безпеки в Україні

В країнах, які тільки переходять до ринкового господарювання, важливого значення набувають вивчення теорії та розробка прикладного вирішення підвищення рівня економічної безпеки підприємства. Це зумовлено насамперед сповільненням темпу розвитку підприємництва в умовах подолання світової фінансової кризи, що обумовлює необхідність проведення системно-структурного аналізування та впровадження випробуваного світового досвіду забезпечення економічної безпеки підприємства.

Економічно розвинені країни світу найбільше приділяють уваги проблемам розроблення теоретико-прикладних основ розвитку підприємництва, створенню підходящої економіко-правової середовища для проведення підприємницької діяльності.

Подібні чинники рахуються основоположними при забезпеченні економічної безпеки підприємства як провідні фактори її зміцнення. Натомість, проблеми, які відносяться безпосередньо до забезпечення економічної безпеки підприємства, зловоденні у країнах, котрі докорінно перемінюють систему державного ладу (приміром, пропадають на етапі ринкового перетворення економіки) та/або знаходяться в кризовому ситуації (зокрема, у післявоєнний період, на етапі загострених суспільних конфліктів або економічних криз).

Розвинені країни розробляють цільові стратегічні програмні документи стосовно підвищення економічної безпеки підприємств, регіонів, галузей. У подібних ситуаціях суб'єкти підприємницької діяльності, реалізуючи власну змістовну суспільну й економічну місію в суспільстві, потрапляють в ситуацію відповідного ступеня захищеності власного майна й інтересів від впливу факторів зовнішнього оточення. Тому подібна практика має зацікавити як в плані розвитку системи безпеки вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності, так і в плані забезпечення безпеки національної економіки.

Існуюча пряма залежність між підтримкою розвитку малого й середнього підприємництва й рівнем економічної безпеки підприємства в економічно розвинутих країнах сприяла тому, на протязі попередніх 15-20-ти років було скасовано велику кількість адміністративно-законодавчих обмежень, сформовано певну фінансово-економічну й податкову мотивацію для розвитку підприємництва. В результаті застосування подібного комплексу заходів країни Західної Європи й Японія займають на сьогоднішній день в світовому господарстві провідні за ступенем розвитку бізнесу й індикаторами економічної безпеки підприємств та панівні пости за міжнародними рейтингами щодо рівня сприяння економіко-правової середовища для функціонування бізнесу. Саме тому ці

країни вважаються найбільш привабливими для вкладення інвестицій [54, с. 44].

Багато розвинених країн офіційно в урядових програмних документах державного управління зазначають існування підприємницьких ризиків (не виключаючи й конкурентоспроможні підприємства), що пояснюється посиленням агресивності ринкової економіки й посиленням конкуренції в різноманітних галузях діяльності як на внутрішньому, та і на світовому ринках. Такі обставини потребують вироблення особливих організаційних й ресурсних заходів сприяння й дотримання стійкості і безпеки підприємств та організацій, зокрема, малого та середнього бізнесу в подібних екстремальних обставини. Приміром, уряд Японії вважає, що глобалізація економіки, швидкі й масштабні зміни впливає на підприємства саме цього сектору економіки більшою мірою, аніж на великі, й саме вони потребують сприяння та державної допомоги.

До основних завдань органів державного управління розвинених країн світу (крім моніторингу ступеня розвитку підприємництва, розроблення й реалізації пропозицій відносно вдосконалення державного регулювання його розвитку) [16; 69; 87]:

1) формування структурних підрозділів для проведення політики в галузі економічної безпеки підприємництва, враховуючи їхню галузево-територіальну ознаку. Так, у США, крім Адміністрації малого бізнесу проблемами забезпечення економічної безпеки підприємництва займаються й регіональні відділення Міністерства внутрішньої безпеки поміж малих підприємств;

2) розроблення документації щодо стратегічних планів й операційних заходів стосовно покращення економічної безпеки підприємництва. В Японії офіційно закріплюються стратегічні планові документи, котрі регулярно готує й пропонує Міністерство економіки, торгівлі та промисловості, крім того там розроблено документ, що має назву «Підвищення стійкості підприємств сектору малого і середнього підприємництва та розвиток систем економічної безпеки підприємництва». Урядова стратегія підвищення

конкурентоспроможності промисловості Японії на міжнародних ринках визначає сім основоположних стратегічних напрямків стосовно її виконання, поміж котрих п'ятий напрямок торкається саме розвитку системи економічної безпеки бізнесу. Основними операційними задачами цієї стратегії є підсилення фінансової допомоги, покращання умов організації нових підприємств, розростання загальнонаціональної системи забезпечення економічної безпеки та ін.) [86, с. 39];

3) проведення послідовного моніторингу внутрішнього й зовнішнього ринків й розроблення пропозицій відносно заходів, які мають на меті підсилення конкурентоздатності національних підприємств, охорону їхніх економічних інтересів. Такі пропозиції у США, Японії, Німеччині, Великобританії та Франції розробляються як для органів державного управління, так й просто для самих підприємств;

4) робота стосовно покращення інституційної основи захисту права власності. Наприклад, країни ЄС з цього приводу уклали загальну угоду в галузі права інтелектуальної власності поміж органами влади, академічними й промисловими структурами й науково-дослідними установами. Також має місце договір щодо невиконання зобов'язань за цією угодою, відповідно до якого умови угоди виконуються всіма учасниками до тих пір, доки не буде досягнуто мети організації загальних науково-дослідних й конструкторських робіт. Дуже популярною поміж науковців Європейського Союзу стала Сьома Рамкова Програма. Ціллю даної особливої програми являється допомога науковій діяльності, яка відбувається в межах міжнаціональної співпраці, і включає у себе широкий спектр заходів: від групових проектів та організації мереж до координування дослідних програм, співпраці ЄС та третіх країн. Програма Співпраці містить тематичні підпрограми, кожна з котрих працює, наскільки це імовірно, самостійно, проте в той же час перебувають в тісному взаємозв'язку, що допускає реалізовувати міждисциплінарний підхід до галузей науки, які мають загальні інтереси. Дана програма має десять тематичних сфер:

«здоров'я; продукти харчування, сільське господарство та біотехнології; інформаційні та комунікаційні технології; нанонауки, нанотехнології, матеріали та нові технології виробництва; енергія; навколишнє середовище (у тому числі зміна клімату); транспорт (включаючи космонавтику); соціально-економічні та гуманітарні науки; безпека; космос» [54, 146]. Провідним напрямком посеред досліджувань обіймає напрямок безпеки, в котрому головну частку віддано економічній безпеці підприємства [57, с. 12];

5) розшук й забезпечення фінансування ризикового капіталу, в тому числі для проведення інноваційної діяльності з ціллю зростання ступеня НДКР в довгостроковій перспективі як в країнах ЄС. Фінансуються, як правило, інвестицій в новостворені та високотехнологічні підприємства, розвиток галузі високотехнологічних дослідних малих та середніх підприємств, що швидко розвиваються. Для динамічного зростання малих та середніх підприємства провадиться робота з формування зручного макроекономічного клімату, стабілізації фінансових ринків, податкового режиму й регулювання прав на інтелектуальну власність;

6) надання гарантії інвестуванням в акціонерний капітал й гарантії відносно позик підприємствам. Важливими деталями безпеки підприємництва у більшості розвинених країнах являється діяльність страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації, котра має клієнтів, традиційно не привабних комерційному банківському кредитуванню, в число яких входить фактично весь сектор малого підприємництва;

7) реалізація діяльності щодо планування життєвого циклу роботи підприємств в різноманітних галузях й фронтах економіки і консультування з проблем забезпечення високої життєздатності підприємств адекватно їхнім життєвим циклам, конкурентоспроможності й підтримки розвитку підприємництва в багатообіцяючих галузях, як це робиться в Фінляндії;

8) сприяння підприємствам, котрі починають роботу, зі створення фондів й механізмів фінансування на різних етапах їхнього становлення. Такий підхід властивий практично всім країнам ЄС, Мексиці.

Так як поміж економічних ризиків діяльності підприємств, в більшій частині підприємств малого та середнього бізнесу, значне місце належить нелегітимним та/чи напівлегітимним діям зі сторони підприємств великого бізнесу, монополістів тощо, такі країни як Німеччина, Японія, США та ін. законодавчо закріпили права і механізм здійснення прав підприємств при виявленні дискримінаційних діянь відносно них. Подібна практика удосконалює характеристики конкурентного оточення, що являється винятково актуально для країн, котрі знаходяться на посттрансформаційній стадії розвитку економіки. Робота органів державного управління в царині забезпечення економічної безпеки підприємств й підприємництва має носити регулярний характер й бути скерованою загалом на підтримку малого й середнього бізнесу, так як великий бізнес має більше шансів убезпечити себе самотужки [54, с. 145].

Необхідно відзначити, що в розвинених країнах при забезпеченні економічної безпеки підприємства страхова сфера виступає чи не головним ризикопонижуючим фактором, вона дозволяє забезпечити підприємствам доступ до фінансових ресурсів та конкурентних позицій на зовнішньому ринку.

Страхові компанії скеровують головні потоки капіталу в галузі, що мають високі темпи зростання. Сам розвиток страхової сфери має прихований резерв економічної підтримки підприємництва (найбільше інноваційним проектам малих й середніх підприємств) та підсиленню економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. Стратегічні документи органів державного влади розглядають страхування як інституціональний фактор забезпечення національної конкурентоздатності, стабільності та підсилення економічної безпеки країни й сфери підприємництва. Ними передбачаються заходи стосовно

відновлювання ролі держави як суб'єкта страхової діяльності і механізми підтримки входу великих провідних закордонних страхових компаній на ринок.

Один з механізмів результативного захисту майнових інтересів суб'єктів підприємницької діяльності – страхувальників розвинених країн світу передбачає організацію страхових гарантійних фондів у вигляді неприбуткових державних або комунальних установ. Водночас дані інституції грають роль додаткового фактора системи фінансово-кредитного підтримки розвитку підприємств. Фінансові ресурси даних фондів – це обов'язкові відрахування від сум, котрі надходять страховим компаніям від різноманітних видів страхування. Керівництво фондами й прийняття рішень стосовно реєстру економічних ризиків суб'єктів підприємницької діяльності, котрі відшкодуються, рішення відносно виплати страхових сум провадяться страховою радою гарантійного фонду, яка формується представниками державних органів влади та місцевого самоврядування. Адміністрування роботи гарантійних фондів оплачується результатами їхньої інвестиційної діяльності. Вагомим є значення страхових гарантійних фондів в підвищенні безпеки підприємницької діяльності, зокрема, в малому підприємстві, відшкодуванням таких ризиків, як втрата прибутку, втрати від виробничих простоїв, невиконання контрагентів, неповернення кредиту або позики, ризиків від зовнішньоекономічної діяльності підприємства [57, с. 14]. Виняткової важливості набуває останнє питання у зв'язку з все зростаючою глобалізацією світової економіки.

Активна участь населення в підприємницькій діяльності й становлення дужого підприємницького сектору являється важливою та невід'ємною задачею гарантування економічної безпеки держави на сучасній глобалізаційній стадії розвитку міжнародних економічних взаємин. Економіка країни буде прогресивно і стабільно розвиватися тільки при умові ефективної діяльності окремих суб'єктів хазяйнування, які формують сукупність економічної системи країни [14, с. 65]. Економічна безпека підприємництва являється

системотворчою деталлю соціально-економічної основи національної економіки, проте для цього необхідно мати відповідне інституціональне оточення, придатне як для організації бізнесу, так і для його подальшої адаптації до зовнішнього оточення, при умовах підсилення конкуренції, покращення конкурентних позицій.

В Україні основними проблемами на перешкоді зміцнення економічної безпеки підприємництва, подоланням яких має сприяти послідовна та активна державна економічна політика держави в цій галузі [14; 16; 25; 77, 84]:

- фактв прямого та опосередкованого злочинного, кримінального посягання, так званого «рейдерства», дискримінаційних діянь (як прямих, так і через адміністративні органи державної влади) стосовно підприємців зі сторони політико-фінансових, інсайдерських груп;
- слабка правова система та недосконалість судової;
- системна корупція, як з боку органів влади, так різних інституцій державного та недержавного сектору;
- брак державних інститутів охорони права власності;
- низька ступінь конкурентоздатності підприємств державного сектору та незначні показники економічної ефективності їхньої діяльності, наприклад, у сферах реального сектора економіки.

Науковці, використавши системно-функціональне дослідження результативності державного регулювання підприємництва в Україні, зокрема й проведення політики забезпечення економічної безпеки підприємництва, отримали наступні результати [50, с. 1196]:

- «в Україні не викорінено практику прямого втручання представників адміністративних органів влади у діяльність підприємців;
- механізм державних закупівель як інструмент збільшення ринку збуту продукції (послуг) підприємств державного сектору функціонує із значними недоліками. Зокрема, складність і непрозорість його процедур, інколи суб'єктивне їх ускладнення з боку державних службовців, наявність

неформальних стосунків між ними та підприємницькими структурами призводить до певної їх монополізації та створення штучних, часто непереборних бар'єрів на шляху доступу малих і середніх підприємств до державних закупівель, участь в яких є звичною практикою сприяння розвитку підприємництва у більшості економічно розвинених країн світу;

➤ найбільш значними перешкодами на шляху розвитку підприємництва в Україні є корупція в органах державної влади і місцевого самоврядування та надмірне податкове навантаження;

➤ державна регуляторна політика у більшості регіонів і на субрегіональному рівні є недостатньо ефективною через її не повною мірою відповідності таким принципам, як прозорість, підзвітність, громадська активність, саморегульованість системи;

➤ законодавча база (нормативно-правове регулювання підприємництва) України не є достатньою правовою основою як для розвитку підприємництва, так і зміцнення його економічної безпеки;

➤ фінансові ресурси, які виділяються на реалізацію заходів, передбачених програмами підтримки підприємництва в Україні, є вкрай мізерними. Не створено систему реалізації розрізнених проектів за кошти міжнародної технічної допомоги;

➤ діяльність органів державного управління усіх рівнів, особливо регіонального та місцевого щодо забезпечення економічної безпеки підприємництва є неналежною. Про це свідчать статистичні дані про кількість правопорушень, в тому числі вчинених щодо суб'єктів підприємницької діяльності, та низький рівень розкриття цих злочинів;

➤ органами державного управління, зокрема, на регіональному та субрегіональному рівнях ієрархії управління економікою не повною мірою використовуються засоби соціально-психологічного та інформаційно-роз'яснювального характеру, у тому числі щодо негативної соціально-економічної ролі функціонування підприємств у тіншовому чи

необліковуваному секторах ринку, приховування частини виручки чи заробітної плати, вступу у неформальні чи корупційні стосунки з органами влади та державного управління, здійснення інноваційної діяльності, розвитку ресурсо- та енергоощадних технологій;

➤ інституційна інфраструктура забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні є несформованою та недостатньою.;

➤ потребує суттєвого вдосконалення у контексті поступового нівелювання суттєвих вад існуючого в Україні економіко-правового середовища підприємництва вітчизняна податкова система (йдеться передусім про стимулювання звуження тіньового сектора ринку, легалізацію капіталів, розвиток інноваційної та інвестиційної активності підприємств та ін.)».

Напрямами вдосконалення податкової політики в Україні повинні бути: «детінізація бізнес-середовища та легалізація підприємницької діяльності, всіх напрямів і складових діяльності підприємств на засадах «регенерації» тіньової компоненти соціально-економічної системи, її елементів і структури у сектор легального господарювання» [72, с. 220]; запровадження податку на нерухомість; формування системи податкових стимулів з метою нагромадження та інвестування фінансових ресурсів юридичними та фізичними особами, що займаються підприємницькою діяльністю, сприяння структурним зрушенням, піднесенню науково-дослідних робіт, інноваційної роботи, її інфраструктури, підготуванню та перекваліфікації працівників вітчизняних підприємств.

Україна має використовувати й досвід розвинених країн, позбутися недоліків своєї державної політики в галузі забезпечення економічної безпеки підприємництва шляхом делегування повноважень стосовно розвитку підприємництва місцевим органам влади. Доцільність такого шагу пояснюється тим, що місцеві органи самоврядування практично мають більше шансів провадити дійову політику сприяння й піднесення підприємництва, позаяк краще знають проблеми й специфіку ведення бізнесу в своєму регіоні. Тому

необхідно раціонально розмежувати повноваження центральних, регіональних та місцевих органів влади, передаючи на місця відповідні функції зі збереженням регуляторної функції за центральними державними органами влади.

Потрібно якнайшвидше реалізувати такі заходи, які б дозволили не тільки звести до мінімуму загрозові соціально-економічні наслідки глобалізації світової економіки, але й суттєво зміцнили конкурентні позиції підприємств України на внутрішньому та зовнішньому ринках. Для підвищення конкурентоспроможності українських підприємств й підсилення їхньої економічної безпеки, держава має втілювати плідотворну політику субсидування, головними напрямками котрої повинні стати: державна допомога інвестиційній практиці, сприяння науково-дослідній та маркетинговій роботі, покращення якості керівництва, допомога підняттю ступеня кваліфікації персоналу підприємств [50, 1197]. Отже, головними напрямками підвищення економічної безпеки підприємств державного сектору в Україні можуть стати такі (рис. 3.2).

З рисунку видно, що забезпечення економічної безпеки підприємств України повинно зазнати серйозних змін та перетворень як у державному регулюванні підприємствами, так і в діяльності самих підприємств.

Основними важливими чинниками, які мають вплив на економічну безпеку підприємства, являються: рівень довершеності законодавчої бази, ступінь оподаткування, можливість доступу на міжнародні ринки збуту, інвестиційна привабність як регіону, так і держави. Передусім економічна безпека підприємства знаходиться в тісній залежності від економічної безпеки держави, регіону, позаяк ґрунтується на їхньому фінансовому, сировинному й виробничому потенціалах, можливостях розвитку. Присутність багаторівневої ідеї економічної безпеки господарюючих суб'єктів всіх щаблів уможливорює забезпечення передбачуваності зовнішніх небезпек підприємствам.

Рис.3.2 Напрямки підвищення економічної безпеки підприємств державного сектору економіки [3, с. 156]

Висновки до розділу 3

Інтегральний метод оцінювання рівня економічної безпеки підприємства базується на порівнянні характеристик об'єкта з індикаторами-зразками. Діагностика економічної безпеки проводиться на основі методу, котрий пропонує інтегральне згортання одиничних індикаторів за функціональними складовими економічної безпеки: фінансовою, кадрово-інтелектуальною, інвестиційною, інноваційно-техніко-технологічною, маркетингово-ринковою, політико-правовою, обліково-аналітико-інформаційною, екологічною. Перевагами аналізованого підходу є його всеохоплюваність й динамічність. Проте як недолік виступає необхідність постійної розробки умотивованих значінь порогових даних у відповідності з переміною умов діяльності підприємства.

Вивчено досвід розвинутих країн світу в сфері забезпечення економічної безпеки підприємств як з боку держави, так і самих підприємств. Також нами розглянуто та обґрунтовано найбільш важливі проблеми, які постають в ході забезпечення економічної безпеки. Незважаючи на велику чисельність існуючих в країні загроз, котрі суттєво можуть вплинути на економічну безпеку підприємств, Україна має всі шанси подолати більшість з них. Запропоновано шляхи покращання стану економічної безпеки підприємств, котрі сприятимуть зростанню рівня своєї економічної безпеки, що забезпечить більш продуктивну й сталу підприємницьку діяльність й досягнення більш високого ступеня охорони інтересів власників підприємства.

ВИСНОВКИ

Досягнення сталих темпів збільшення виробництва та результатів економічної діяльності на будь-якому підприємстві, у тому числі й підприємств державного сектору економіки, цілей, котрі забезпечують інтереси його власників й суспільства в цілому, не може бути досягнуто без розроблення й впровадження своєї власної стратегії розвитку підприємств, яка забезпечить дійову систему його економічної стійкості й безпеки.

Державний сектор економіки містить у собі сукупність суб'єктів господарювання, що мають переважуючу державну частку власності та функціонування котрих цілеспрямоване на виробництво певних, визначених державою, суспільно вигідних товарів та надання соціально значимих суспільних послуг.

Державний сектор превалує в базових галузях, проте розмір державної частки може суттєво відрізнятися.

Розмір державного сектора економіки в Україні можна визначати через абсолютні та відносні величини. Найбільш розповсюдженими абсолютними показниками оцінювання розмірів державного сектора економіки є наступні: обсяги виробництва, капіталовкладень, державних витрат, урядових видатків, кількість підприємств, кількість зайнятих, вартість основних фондів тощо. На основі кількісних величин вчені розраховують відносні величини, котрі указують на розмір державного сектору економіки.

Термін «економічна безпека» тлумачиться різними науковцями по-різному.. Одні науковці міркують, що це стан, який допомагає досягнути стійкого економічного та фінансового розвитку, надійного майнового захисту підприємства; другі відзначають в ньому міри щодо досягнення подібного стану. Більш прийнятним є формулювання економічної безпеки підприємства:

це стан захисту життєво найважливіших інтересів підприємства від конкретних та можливих джерел ризику чи економічних небезпек. Подібне формулювання може сприйматися не досить коректним, позаяк міри та методи досягнення подібного становища являється вже управлінням економічною безпекою. Головними завданнями управління системою економічної безпеки підприємства є наступні: прогнозування й попередження імовірних небезпек, які спричинюють кризові стани, впровадження антикризового управління, котре скероване на подолання підприємством кризового стану; зменшення зовнішніх та внутрішніх погроз економічному становищу підприємства, його фінансовим, матеріальним, інформаційним, кадровим ресурсам завдяки прийнятому комплексу заходів економіко-правового й організаційного напрямків.

Комплексність системи економічної безпеки підприємства визначається тим, що до неї входять об'єкти, суб'єкти й сам механізм реалізації економічної безпеки на підприємстві. Така система є індивідуальною для кожного підприємства, повнота й ефективність якої знаходиться в залежності від діючої в країні законодавчої бази; від розміру матеріально-технічних та фінансових ресурсів, наданих директорами підприємств; від оцінки персоналу підприємства ролі гарантування безпеки для підприємства; від досвіду роботи керуючих службою безпеки на підприємстві.

Головна ціль забезпечення економічної безпеки підприємства має на увазі досягнути найбільшої стабільності його діяльності, формування базових умов наступного збільшення його економічних показників, в тому числі при умовах, що містять несприятливі моменти для діяльності й навіть подальшого існування підприємства.

Щоби досягнути високий рівень економічної безпеки, на підприємстві необхідно провадити діяльність по забезпеченню стабільного й ефективного функціонування всіх провідних її складових: фінансової, інформаційної, техніко-технологічної, кадрової, політико-правової тощо.

Ефективний розвиток економіки України потребує вирішення такого важливого завдання як формування державних гарантій створення економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності, що є важливою складовою національної безпеки країни.

Загалом економічна безпека підприємства – це особливі умови існування й діяльності суб'єктів господарювання, здійснювання різноманітних типів підприємницької поведінки. Механізм забезпечення безпеки формується через систему управління фінансовими стосунками, використовуючи певні принципи, фінансові важелі, інструменти, фінансові методи, правове та інформаційне забезпечення, при допомозі економічних розвідок, що дозволяє досягати основних цілей підприємства.

В основу розробки цілісної системи забезпечення економічної безпеки функціонування підприємства покладена концепція, котра має ціль, завдання, об'єкт і суб'єкт, стратегію і тактику, принципи діяльності. Мета даної системи – зменшення зовнішніх та внутрішніх загроз економічному становищу підприємства, в тому числі всім його ресурсам: фінансовим, інформаційним, кадровим, матеріальним. Для досягнення наміченої цілі вирішуються визначені завдання, котрі поєднують всі напрямки забезпечення безпеки підприємства. Забезпечення економічної безпеки покладено на службу економічної безпеки підприємства, функції якої в залежності від розмірів підприємства можуть виконуватися як певним структурним підрозділом, так і окремим працівником.

Методами забезпечення економічної безпеки підприємства є економіко-статистичний, балансовий, економіко-математичний, оптимізації оподаткування, аудиту, техніко-економічні розрахунки, експертних оцінок, амортизації активів, логістики та ін..

Якщо для оцінювання економічної безпеки країни і регіону приділяється значна увага науковців, то на макрорівні немає належного методичного забезпечення оцінювання та аналізу економічної безпеки. Для формулювання кількісного рівня економічної безпеки підприємства застосовується кілька

підходів: індикаторний (пороговий), ресурсно-функціональний, програмно-цільовий (комплексний), підхід на основі теорії економічних ризиків та ін., які мають свої недоліки та переваги, про що було вказано.

Нами було досліджено методика обчислення інтегрального індексу на основі оцінювання впливу факторів підприємницького ризику. Даний індекс дозволяє отримати інформацію про економічну безпеку підприємства в цілому або ж окремих складових економічної безпеки.

Досліджувана методика оцінювання економічної безпеки підприємства охоплює усі найбільш помітні площини управлінської діяльності, надає можливість уникнути повтору окремих показників, швидко допомагає одержати картину стану рівня безпеки підприємства. Вона наділена певними перевагами, її можна використовувати на підприємствах для внутрішнього оцінювання власної безпеки для вияву сильних та слабких сторін підприємства. За допомогою інтегрального показника є можливим здійснювати оцінювання економічної безпеки і в динаміці, і на конкретний період часу.

Проте недоліки даної методики оцінювання економічної безпеки підприємства є значно суттєвішими. Серед недоліків зазначимо наступні: необхідність постійної розробки умотивованих значінь порогових даних у відповідності з переміною умов діяльності підприємства, немає обґрунтованих рекомендацій відносно показників, котрі якнайточніше розкриватимуть кожен складову економічної безпеки підприємства, неможливість практично визначити вплив на рівень економічної безпеки таких якісних характеристик, як, імідж підприємства, рівень довіри до нього контрагентів, прихильність персоналу та ін.

В розвинених країнах світу найбільше приділяють уваги проблемам розроблення теоретико-прикладних основ розвитку підприємництва, створенню підходящого економіко-правової середовища для проведення підприємницької діяльності. Ними розробляються цільові стратегічні програмні документи стосовно підвищення економічної безпеки підприємств, регіонів, галузей. У

подібних ситуаціях суб'єкти підприємницької діяльності, реалізуючи власну змістовну суспільну й економічну місію в суспільстві, потрапляють в ситуацію відповідного ступеня захищеності власного майна й інтересів від впливу факторів зовнішнього оточення. Тому подібна практика має зацікавити як в плані розвитку системи безпеки вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності, так і в плані забезпечення безпеки національної економіки.

Вирішення проблем забезпечення економічної безпеки підприємств державного сектору економіки України потребує системного підходу з метою припинення, скорочення чи хоча б обмеження витоку таких елементів інформації, котрі можуть надати конкурентам шанс завчасно визначити плани керівництва підприємства та їх діяльність на поточний момент.

Поміж таких проблем необхідно відзначити недостатньо повна законодавча база для регулювання відносин у сфері бізнесу, не відпрацьовані механізми реформування економіки на державному та регіональному рівнях, недосконала податкової системи у сфері підприємництва, не ефективна державна програма боротьби з економічною корупцією, відсутність дієвої системи національної статистики та контролю та ін.

Україна має використовувати досвід розвинених країн, щоби позбутися недоліків своєї державної політики в галузі забезпечення економічної безпеки підприємництва. Потрібно якнайшвидше реалізувати такі заходи, які б дозволили не тільки звести до мінімуму загрозливі соціально-економічні наслідки глобалізації світової економіки, але й суттєво зміцнили конкурентні позиції підприємств України на внутрішньому та зовнішньому ринках. Для підвищення конкурентоспроможності українських підприємств й підсилення їхньої економічної безпеки, держава має втілювати плідотворну політику субсидування, головними напрямками котрої повинні стати: державна допомога інвестиційній практиці, сприяння науково-дослідній та маркетинговій роботі, покращення якості керівництва, допомога підняттю ступеня кваліфікації персоналу підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин, Л. И. Экономическая безопасность России : угрозы и их отражение / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 4-13.
2. Андрущенко, В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті : Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів / В. Л. Андрущенко. – Львів : Каменяр, 2000.– 303 с.
3. Анісімова, О. М. Сучасні тенденції економічної безпеки підприємства в Україні / О. М. Анісімова, Л. В. Лаврентьєва // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2015. – Вип. 1. – С. 153-158.
4. Балацкий, Е. В. Российская модель государственного сектора экономики : монография / Е. В. Балацкий, В. А. Коньшев. – Москва : Экономика, 2005. – 390 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kapital-rus.ru/index.php/articles/article/181135>.
5. Барановський, О. І. Фінансова безпека держави / О. І. Барановський // Фінанси України. – 1996. – № 11. – С. 19-34.
6. Бартнев, С. А. История экономических учений : учебник / С. А. Бартнев. – Москва : Юрист, 2001. – 450с.
7. Белокуров. В. В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия / В .В. Белокуров. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.safetyfactor.ru> - 20.01.2005 .http://uk.wikipedia.Org/wiki/ЕКОНОМi4На_безпека
8. Березанська, Н. І. Економічний ризик у суспільстві / Н. І. Березанська // Фінанси України. – 2003. – №8. – С. 74-76.

9. Бланк, И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – Київ : Ника-Центр, 2006. – 776 с.
10. Близнюк А. О. Аналіз методик оцінювання економічної безпеки підприємства / А. О. Близнюк // Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка. – 2013. – Вип. 34. – С. 240-247.
11. Бондар О. В. Ситуаційний менеджмент . навч. посібник / О. В. Бондар. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Київ .: Центр учбової л-ри, 2012. – 388 с.
12. Бондаренко, Н. В. Роль державного сектора економіки в розвитку держави в умовах глобалізації / Н. В. Бондаренко // Економіка та держава. – 2010. – №5. – С. 60-63.
13. Буркальцева, Д. Д. Методологія розрахунку інтегральних показників за сферами економіки / Д. Д. Буркальцева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/v/metodologiya-rozrahunku-integralnih-pokaznikov-bezpeki-za-sferami-ekonomiki>
14. Варналій, З. С. Економічна безпека України : проблеми та пріоритети зміцнення : монографія / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева. – Київ : Знання, 2011. – 299 с.
15. Василик, О. Д. Державні фінанси України : підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 608 с.
16. Васильців, Т. Г. Економічна безпека підприємництва України : стратегія та механізм зміцнення: монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 386с.
17. Ватаманюк, З. Г. Інституційні засади формування економічної системи України : теорія і практика / З. Г. Ватаманюк. – Львів, 2005. – 648 с.
18. Виссарионов, А. Государственный сектор : границы, контроль, управление / А. Виссарионов , И. Федорова // Экономист. – 2003. – №6. – С. 3-12.

- 19.Власюк, О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку : наук. доповідь/ О. С. Власюк. – Київ, 2008. – 48 с.
- 20.Гавловська, Н. І. Еволюція концептів економічної безпеки підприємства / Н. І. Гавловська // Економіка Менеджмент Підприємництво. – 2014. – № 26 (II). – С. 171- 182.
- 21.Гапак, Н. М. Суть та еволюція поняття «економічна безпека підприємства» / Н. М. Гапак, І. В. Дочинець // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія :Економіка. – 2014. – Вип. 2. – С.68-72.
- 22.Геєць В. Концепція економічної безпеки України // В. М. Геєць. – Київ : Логос, 1999. – 56 с.
- 23.Гладух, М. В. Економічна безпека підприємства : еволюція, визначення, складові, загрози / М. В. Гладух // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. – № 51. – С. 29-34.
- 24.Горячева, К. С. Фінансова безпека підприємства : сутність та місце в системі економічної безпеки / К. С. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65-67.
- 25.Дикань, В. Л. Економічна безпека підприємства : навч. посібник. / В. Л. Дикань, І. В. Воловельська, О. В. Маковоз. – Харків : УкрДАЗТ, 2011.-266 с.
- 26.Длугопольський, О. В. Теорія економіки державного сектора : навч. посібник / О. В. Длугопольський. – Київ, 2007. – 592 с.
- 27.Довбня, С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С. Б. Довбня, Н. Ю. Гичова // Фінанси України. – 2013. – № 4. – С. 91-97.
- 28.Доценко, І. О. Формування системи оцінювання рівня економічної безпеки підприємства з урахуванням впливу підприємницьких ризиків / І. О. Доценко // Вісник ОНУ ім. І. І.Мечнікова. – 2013. – Т. 18, вип. 1. – С. 69-78.

29. Дулеба, Н. В. Дослідження трансформації поняття «економічна безпека підприємства» / Н. В. Дулеба // Ефективна економіка. – 2013. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2387>
30. Економіка підприємства: підручник / ред. С. Ф. Покропивного. – Київ : КНЕУ, 2001. – 526с.
31. Економічна безпека : навч. посібник. – Тернопіль : ТДТУ, 2008. – 91 с.
32. Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки : [колективна монографія : у 2 т.]. – Дніпропетровськ : ФОП Дробязко С.І., 2014.
Т. 1. – 466 с.
Т. 2. – 349 с.
33. Економічна безпека підприємства: навч. посібник / уклад. М. І. Небава, Ю. В. Міронова – Вінниця : ВНТУ, 2017. – 73 с.
34. Економічна енциклопедія : в 3 т. / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – Київ : Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
35. Єрмошенко, М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – Київ : КНТЕУ, 2001. – 309 с.
36. Живко, З. Б. Рівні економічної безпеки підприємства та визначення інтегрального показника / З. Б. Живко // Наук. вісн. Мукачевського держ. ун-ту. – 2015. – № 1. – С. 84-90.
37. Живко, З. Б. Теоретические основы формирования системы экономической безопасности предприятия / З. Б. Живко // Научный диалог. – 2013. – № 7. – С. 26-40.
38. Живко З.Б. Управління системою економічної безпеки підприємства: навчальний посібник. - Львів: Видавництво: ЛьвДУВС, 2016 . – 212 с.
39. Живко, З. Б. Фінансова безпека країни та суб'єктів господарювання / З. Б. Живко, М. М. Павлів, М. В. Тишків // Ефективна економіка. –

2014. – №12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3607>
- 40.Ібрагімов. Е. Е Принципи побудови системи економічної безпеки підприємства / Е. Е. Ібрагімов [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://global-national.in.ua/archive/6-2015/67.pdf>
- 41.Іванілов О.С. Економіка підприємства / О.С. Іванілов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pidruchniki.ws/1329031/ekonomika/tema_ekonomichna_bezpeka_pidpriyemstva
- 42.Іващенко, Г. А. Ідентифікація дефініції «економічна безпека підприємства» / Г. А. Іващенко, О. Ф. Ярошенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.business-inform.net/_inc/kachka_pdf.php? year
- 43.Ілляшенко, О. В. Механізми управління у системі економічної безпеки підприємства / О. В. Ілляшенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/v/mehanizmi-upravlinnya-u-sistemi-ekonomichnoyi-bezpeki-pidpriemstva>
- 44.Ільяшенко, С. М. Составляющие ^кономической безопасности предприятия и подходы к ее оценке / С. М. Ільяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12-19.
- 45.Кірієнко, А. В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / А. В. Кірієнко. – Київ, 2000. – 19 с.
- 46.Клименко С. М. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків : навч.-метод. посіб. / С. М. Клименко, О. С. Дуброва. – Київ : КНЕУ, 2006. –188 с.
- 47.Ковальова, А. Д. Економічні індикатори зближення розвитку країн-членів ЄС та НАФТА / А. Д. Ковальова // Гілея. – 2009. – № 22. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

- http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Gileya/2009_22/Gileya22/112.pdf.
48. Козаченко, Г. В. Економічна безпека підприємства : сутність та механізм забезпечення: монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко – Київ : Лібра, 2003. – 280 с.
49. Козаченко, Г. В. Оцінювання економічної безпеки підприємства: аналіз основних підходів / Г. В. Козаченко, Ю. С. Погорело http://77.121.11.9/bitstream/PolNTU/1301/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9F%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D0%B2_%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8.PDF
50. Колеснікова, К. С. Економічна безпека підприємництва у системі національної безпеки України / К. С. Колеснікова, І. А. Маліновська // Молодий вчений. – 2017. – № 11. – С. 1195-1198.
51. Колісніченко, П. Т. Науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства / П. Т. Колісніченко // Інвестиції: практика та досвід 2017 № 16. С. 38-44.
52. Користін, О. Є. Економічна безпека / О. Є. Користін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pidruchniki.ws/14170120/ekonomika/teoretichni_zasadi_ekonomichnoyi_bezpeki#127
53. Корнаї Я. Шлях до вільної економіки : відхід від соціалістичної системи / Я. Корнаї. – Київ : Наукова думка, 1991. – 140 с.
54. Корнеєва, Ю. Особливості управління підприємствами державного сектору в ЄС // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія : Міжнародні відносини. – 2015. – № 1. – С. 43-47.

55. Корчевська, Л. О. Аналіз методик оцінки рівня економічної безпеки підприємства / Л. О. Корчевська, А. М. Деменська // Економіка Криму. – 2011. – № 1. – С. 346-352.
56. Лакіза, В. В. Сутність та значення економічної безпеки підприємства / В. В. Лакіза // Науковий вісник України. – 2015. – Вип. 25.5. – С. 269-275.
57. [Лекції з економічної безпеки підприємства] [Електронний ресурс]. 9 Режим доступу : http://www.d-learn.pu.if.ua/data/users/63/%D0%BF%D0%B4%D1%84_%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5%D0%9E%D0%90%D0%97%D0%95%D0%91%D0%9F_%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0_1.PDF
58. Лубенець, О. І. Виникнення і сутність поняття економічна безпека підприємства // О. І. Лубенець // Економічний вісник університету. – 2016. – Вип 30/1. – С. 124-131.
59. Лукьянчикова, Н. П. Экономическая теория государства : учеб. пособие / Н. П. Лукьянчикова. – Иркутск : ИГЭА, 2001. – 78 с.
60. Ляшенко, О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. / О. М. Ляшенко. – 2-ге вид., перероб. – Київ : НІСД, 2015. – 348 с.
61. Майстер, А. В. Теоретичні підходи до визначення сутності державного сектору економіки та його оптимального розміру / А. В. Майстер // Ефективна економіка. – 2014. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3195>
62. Макконнелл, К. Р. Макроекономіка : аналітична економія : принципи, проблеми і політика / К. Р. Макконнелл, С.Л. Брю. – Львів, 1997. – Ч. 1. – 670 с.

- 63.Мандибура, В. О. Управління державним сектором економіки в країнах з розвинутим ринковим господарством / В. О. Мандибура, В. А. Головка. – Київ. – 1996. – 16 с.
- 64.Матвійчук, Л. О. Методика визначення рівня фінансової безпеки машинобудівних підприємств / Л. О. Матвійчук // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5. – С. 109-114.
- 65.Мацеха, Д. С. Функціональні складові економічної безпеки та показники їхньої оцінки для підприємств легкої промисловості / Д. С. Мацеха // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 1. – С. 128-133.
- 66.Медведєв, Д. М. Розвиток державного сектора економіки в Україні : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.02.03 / Д. М. Медведєв. – Донецьк, 2006. – 24 с.
- 67.Мініна, Є. О. Критерії і показники економічної безпеки підприємства / Є. О. Мініна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29, – С. 153-157.
- 68.Міщенко, С. П. Концептуальні основи забезпечення економічної безпеки підприємства / С. П. Міщенко. [Електронний ресурс]. 9 Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptualni-osnovi-zabezpechennya-ekonomichnoyi-bezpeki-pidpriemstva>
- 69.Мойсеєнко, І. П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навч. посібник / І. П. Мойсеєнко, О. М. Марченко. – Львів : ЛьвДУВС, 2011.– 380 с.
- 70.Мочерний, С. В. Сектор державний / С. В. Мочерний // Економічна енциклопедія. – Київ, 2002. – Т. 3.
- 71.Немцов, В. Д. Менеджмент організацій : навч. посібник / В. Д. Немцов, Л. С. Довгань, Г. Ф. Сініон. – Київ ЕксОб, 2003. – 429 с.

- 72.Новицький, Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України : моногр. / Г. В. Новицький. – Київ : Інтертехнологія, 2008. – 496 с.
- 73.Опарін, В. М. Фінанси : (загальна теорія) : навч. посібник / В. М. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Київ : КНЕУ, 2001. – 240 с.
- 74.Павліченко, В. М. Принципи функціонування системи забезпечення економічної безпеки підприємства / В. М. Павличенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. – № 51. – С. 39-46
- 75.Панчишин, С. Макроекономіка : навч.посібник / С. Панчишин. – Київ, 2001. – 616 с.
- 76.Пастернак-Таранушенко, Г.А. Економічна безпека держави : методологія забезпечення : монографія / Г.А. Пастернак-Таранушенко. – Київ : Київський економічний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.
- 77.Пашнюк, Л. Загрози економічній безпеці підприємства та засоби їх нейтралізації / Л. Пашнюк // Вісник Київського національного університету ім.. Т. Шевченка. Сер.Економіка. – 2013. – №20. – С. 93-96.
- 78.Петрина, О. Б. Теоретичні аспекти поняття «фінансова безпека підприємства» та його складових елементів / О. Б. Петрина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/v/teoretichni-aspekti-ponyattya-finansova-bezpeka-pidpriemstva-ta-yogo-skladovih-elementiv>
- 79.Питома вага державного сектору в економіці : офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=UpravlinniaDerzhavnimSektoromEkonomikiIs>

- 80.Погосова, М. Ю. Структурно-логічний аналіз поняття «фінансова безпека підприємства» / М. Ю. Погосова // Наука й економіка. – 2008. – Вип. 3. – С. 258- 265.
- 81.Про затвердження Методики визначення частки державного сектору у складі економіки: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 20.12.2012 № 1466 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0110-13>
- 82.Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економіки України від 29 жовтня 2013 року № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ips.ligazakon.net/document/view/ME131588?an=1>
- 83.Прус, Н. В. Система економічної безпеки підприємства: поняття, сутність, принципи / Н. В. Прус [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/138.pdf>
- 84.Птащенко Л. О. Стратегічне та інноваційне забезпечення розвитку системи економічної безпеки підприємства : навч. посібник / Л. О. Птащенко.– Київ : Центр учбової літератури, 2018. – 320 с.
- 85.Пухтаєвич, Г.О. Аналіз національної економіки /Г.О. Пухтаєвич. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.library.if.ua/book/62/4501.html>
- 86.Сабецька, Т. І. Зародження, становлення та розвиток поняття «економічна безпека підприємства» / Т. І. Сабецька // Причорноморські економічні студії.- 2016. – С. 101-106.
- 87.Сисоліна Н. П. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник / Н. П. Сисоліна. – Кіровоград : КНТУ, 2014 – 226 с.
- 88.Смоквіна, Г. А. Сучасні підходи до оцінки економічної безпеки промислового підприємства: теоретичний досвід і практичне використання / Г. А. Смоквіна [Електронний ресурс]. – Режим

- доступу: [http:// http://business-inform.net/export_pdf/business-inform-2015-11_0-pages-231_239.pdf](http://http://business-inform.net/export_pdf/business-inform-2015-11_0-pages-231_239.pdf)
89. Ставровський, Є. Ф. Про формування державного сектора економіки / Є. Ф. Ставровський // Економіка України. – 1999. – №7. – С. 12-19.
90. Стиглиц, Дж. Економіка державного сектора / Дж. Стиглиц. – Москва : Изд-во МГУ; ИНФРА-М, 1997. – 720 с.
91. Судакова, О. І., Криськов І.В. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства / О. І. Судакова, І. В. Криськів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// http://www.rusnauka.com/PRNIT_2006/Economics/16931.doc.htm](http://http://www.rusnauka.com/PRNIT_2006/Economics/16931.doc.htm)
92. Сухоруков, А. І. Проблеми фінансової безпеки України : монографія / А. І. Сухоруков. – Київ : НІПІБ, 2005. – 140 с.
93. Тенюх, З. І. Методичні підходи до визначення масштабів державного сектору економіки / З. І. Тенюх // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.13. – С. 320-327.
94. Ткаченко, А. М. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства / А. М. Ткаченко, О. Л. Резніков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Venu/2010_1/21.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Venu/2010_1/21.pdf)
95. Філіппова, С.В. Проблемні аспекти управління процесом зміцнення економічної безпеки підприємств як суб'єктів підприємницької діяльності в умовах забезпечення сталого розвитку економіки України / С. В. Філіппова, С. О. Черкасова // Економічні інновації. – 2013. – Вип. 52. – С. 198-205.
96. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / ред. А. О. Єпіфанова [та ін.]. – Суми : УАБС НБУ, 2009. – 295 с.
97. Халіна, В. Ю. Методичний підхід щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства В. Ю. Халіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chtei->

- knteu.cv.ua/herald_ru/content/download/archive/2014/v1/NV-2014-V1_22.pdf
98. Ходов, Л. Г. Основы государственной экономической политики : учебник / Л. Г. Ходов. – Москва : БЕК, 1997. – 332 с.
99. Чиговець, Л. О. Формування системи управління системою економічної безпеки підприємством / Л. О. Чиговець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/v/formation-of-management-system-by-enterprise-economic-security>
100. Шлемко, В. Т. Економічна безпека України : сутність і напрямки забезпечення: монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – Київ : НІСД, 1997. – 143 с.
101. Экономическая безопасность : энциклопедия по экономике [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://economy-ru.info/info/62460/>
102. Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред .Ю. С. Шемшученко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.leksika.com.ua/12340714/legal / bezpeka ekonomichna>.
103. Экономическая безопасность : учебник / Л. П. Гончаренко [и др.] ; под общ. ред. Л. П. Гончаренко, Ф. В. Акулинина. – Москва : Юрайт, 2014. – 478 с.[Электронный ресурс]. – Режим доступу : https://stud.com.ua/21600/ekonomika/ekonomichna_bezpeka
104. Ядгаров, Я. С. История экономических учений : учебник / Я. С. Ядгаров. – Изд. 4-е, перераб. и доп. – Москва : ИНФРА-М, 2000. – 480 с.
105. Якубович, З. В. Недоліки методик оцінювання рівня економічної безпеки підприємства та шляхи їх усунення / З. В. Якубович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/12384/1/012_Nedol%D1%96ki%20meto dik_71_76_704.pdf

106. Якименко, Ю. М. Оцінка рівня економічної безпеки бізнесу при моніторингу підприємства / Ю. М. Якименко, Т. М. Мужанова // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2015. – №4. – С. 173-181.
107. Total general government expenditure : сайт статистичної служби Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&rcode=tec00023>

**Підприємницькі ризики складових економічної безпеки
підприємств державного сектору економіки [23, с. 31]**

Ризики функціональних складових економічної безпеки підприємств державного сектору економіки	
Фінансова складова	Інтерфейс на складова
<p>Ризик зміни цін на сировину, матеріали, енергетичні ресурси і т. п.</p> <p>Ризик зниження фінансової стійкості підприємства (прибутковості, рентабельності, абсолютної та поточної ліквідності тощо)</p> <p>Ризик зміни вартості фінансових інструментів</p> <p>Ризик затримки чи несплати дебітором заборгованості</p> <p>Ризик неможливості погашення дебіторської заборгованості</p> <p>Ризик, пов'язаний із зміною курсу валюти</p> <p>Ризик, пов'язаний із зміною цін на обладнання</p> <p>Ризик, пов'язаний з падінням купівельної спроможності грошей</p> <p>Ризик, пов'язаний зі знецінюванням активів підприємства, нестачею обігових коштів</p> <p>Ризик, пов'язаний з неплатоспроможністю покупця</p>	<p>Ризик можливості непередбачуваних змін умов взаємодії з економічними контрагентами</p> <p>Ризик рейдерства на підприємстві</p> <p>Ризик морального та фізичного впливу на керівництво підприємства</p> <p>Ризик морального та фізичного впливу на провідних спеціалістів підприємства</p> <p>Ризик зниження репутації керівництва підприємства</p> <p>Ризик зниження ділової репутації підприємства</p> <p>Ризик втрати майна підприємства, крадіжок</p> <p>Ризик посягання на майно і активи підприємства</p> <p>Ризик втрати економічної незалежності підприємства</p>
Техніко-технологічна складова	Кадрова складова
<p>Ризик появи в конкурента нової технології виробництва з меншими витратами</p> <p>Ризик відсутності уваги до впровадження інновацій, заохочувальних заходів щодо раціоналізаторства та винахідництва з боку керівництва підприємства</p> <p>Ризик, пов'язаний з неефективністю інноваційної діяльності підприємства</p> <p>Ризик, пов'язаний з позаплановими простоями обладнання</p> <p>Ризик нераціонального використання виробничих потужностей</p>	<p>Ризик, пов'язаний з надлишком/нестачею робочої сили</p> <p>Ризик, пов'язаний з професійною непридатністю персоналу</p> <p>Ризик, пов'язаний з «конфліктом поколінь» (склад персоналу за віком)</p> <p>Ризик, пов'язаний з недотриманням техніки безпеки, завданням шкоди персоналу, недотриманням трудової дисципліни</p> <p>Ризик підвищення кількості пенсіонерів серед персоналу підприємства</p> <p>Ризик високого рівня травматизму на робочому місці</p> <p>Ризик відтоку кваліфікованої робочої сили, вибуття ключових співробітників підприємства</p> <p>Ризик недостатнього зростання заробітної плати</p> <p>Ризик недостатньої якості управління чи управлінської команди</p>
Ресурсна складова	Екологічна складова
<p>Ризик несвочасного забезпечення основними видами ресурсів</p> <p>Ризик нераціонального використання сировини і матеріалів</p> <p>Ризики неможливості заміни ресурсів</p> <p>Ризик ефективності реалізації ресурсів</p> <p>Ризик недобросовісного планування ресурсів</p> <p>Ризик досягнення конкурентоспроможності продукції</p> <p>Ризик забезпеченості власними ресурсами</p> <p>Ризик стабільності попиту на продукцію</p>	<p>Ризик, пов'язаний з шкідливістю виробництва</p> <p>Ризик, пов'язаний з надзвичайними і аварійними ситуаціями</p> <p>Ризик, пов'язаний зі збільшенням гранично допустимої концентрації шкідливих викидів</p> <p>Ризик, пов'язаний із забрудненням навколишнього середовища</p> <p>Ризик втрати здоров'я працівниками підприємства через невідповідність умов праці існуючим нормативам</p> <p>Ризик недостатнього забезпечення відповідності екологічності результатів виробництва затвердженим нормативним актам</p>

Продовження таблиці

Інтелектуальна складова	Інформаційна складова
<p>Ризик несанкціонованого використання інтелектуальної власності підприємства із корисливою метою</p> <p>Ризик втрати інтелектуальної власності підприємством</p> <p>Ризик морального зносу інтелектуального капіталу</p> <p>Ризик відсутності креативного типу мислення, професіоналізму працівників</p> <p>Ризик недостатності інтелектуального потенціалу для інвестування</p> <p>Ризик зниження питомої ваги інженерно-технічних працівників і науковців у загальній кількості працюючих</p> <p>Ризик зниження раціоналізаторської та винахідницької активності</p>	<p>Ризик відсутності або недостатності економічних досліджень та використання їх результатів</p> <p>Ризик недостатнього рівня забезпечення необхідною для роботи інформацією за обсягом, якістю і своєчасністю надання</p> <p>Ризик помилки при зборі інформації</p> <p>Ризик розголошення конфіденційної інформації</p> <p>Ризик зниження якості інформації</p> <p>Ризик несанкціонованих дій по знищенню, спотворенню, блокуванню інформації</p> <p>Ризик підробки інформації</p> <p>Ризик зовнішніх і внутрішніх атак на інформаційну безпеку підприємства</p> <p>Ризик заволодіння носіями інформації</p>
Правова складова	Ринкова складова
<p>Ризик, пов'язаний зі страйками, народними хвилюваннями</p> <p>Ризик, пов'язаний зі зміною цін на енергоносії</p> <p>Ризик, пов'язаний зі зміною політичної ситуації в країні</p> <p>Ризик, пов'язаний з відносинами з повноважними органами</p> <p>Ризик, пов'язаний з політичними особливостями регіону, де розташоване виробництво</p> <p>Ризик, пов'язаний з незапланованими обмеженнями господарської діяльності підприємства з боку держави</p> <p>Ризик порушення юридичних прав працівників та підприємства</p> <p>Ризик посилення штрафних санкцій</p> <p>Ризик зростання процентних ставок за кредитами, неконтрольованої грошової емісії, інфляційних процесів, нестабільності валюти та грошової політики</p>	<p>Ризик зменшення частки ринку, яку займає підприємство</p> <p>Ризик послаблення конкурентних позицій і спроможності протидіяти конкурентному тиску</p> <p>Ризик зниження адаптаційних можливостей підприємства до змін ситуації на ринку, відставання від вимог ринку</p> <p>Ризик зміни наявної та якісної інформації про конкурентів, постачальників</p> <p>Ризик відсутності або недостатності маркетингових досліджень та використання їх результатів</p> <p>Ризик, пов'язаний з недооцінкою можливостей конкурентів</p> <p>Ризик невдалого позиціонування товару на ринку</p> <p>Ризик втрати коштів у результаті зміни національної грошової одиниці</p> <p>Ризик зниження попиту на продукцію</p>